

ИЗ БЕЛЕЖНИЦА ЈОВАНА ЦВИЈИЋА
– прикази и тумачења –

FROM THE NOTEBOOKS OF JOVAN CVIJIĆ
- An Overview and Interpretation -

ИЗДАЈУ / PUBLISHERS

Српска академија наука и уметности
Serbian Academy of Science and Arts
Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ
Geographical Institute “Jovan Cvijić” SASA

ЗА ИЗДАВАЧЕ / ACTING PUBLISHERS

Академик Владимир С. Костић / Academician Vladimir S. Kostić
Др Милан Радовановић / Dr Milan Radovanović

УРЕДНИЦИ / EDITORS

Др Ана Милановић Пешић (Главни уредник) / Dr Ana Milanović Pešić (Editor-in-Chief)
Др Јелена Ћалић / Dr Jelena Čalić
Др Марко Д. Петровић / Dr Marko D. Petrović
Др Александра Терзић / Dr Aleksandra Terzić

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК / TECHNICAL EDITOR

Др Злата Вуксановић-Маџура / Dr Zlata Vuksanović-Maćura

РЕЦЕНЗЕНТИ/ REVIEWERS

Проф. др Љиљана Гавриловић/ Prof. dr Ljiljana Gavrilović
Др Радомир Поповић/ Dr Radomir Popović

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА / LANGUAGE EDITING

Весна Шубић / Vesna Šubić

ДИЗАЈН И ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ / DESIGN AND PREPRESS

Александар Костић / Aleksandar Kostić

ТЕХНИЧКИ САРАДНИЦИ / TECHNICAL STAFF

Јасна Стојановић / Jasna Stojanović
Стефан Денда / Stefan Denda

ДИЗАЈН КОРИЦА / COVER PAGE DESIGN

Драгана Лацмановић / Dragana Lacmanović

ШТАМПА / PRINTED BY

ТИРАЖ / CIRCULATION

300 примерака / 300 copies

ISBN 978-86-7025-724-5 (САНУ)

ISBN 978-86-80029-73-3 (Географски институт)

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ГЕОГРАФСКИ ИНСТИТУТ „ЈОВАН ЦВИЈИЋ“ САНУ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
КЊИГА 94

ИЗ БЕЛЕЖНИЦА ЈОВАНА ЦВИЈИЋА
– прикази и тумачења –

Београд, 2017.

САДРЖАЈ

11	■	ПРЕДГОВОР
13	■	ЛЕГАТ ЈОВАНА ЦВИЈИЋА
17	■	ИСТОРИЈСКО--ГЕОГРАФСКИ КОНТЕКСТ ЦВИЈИЋЕВИХ БЕЛЕЖНИЦА
31		Методолошки приступ у тумачењу Цвијићевих бележница
33		О анализираним бележницама

БЕЛЕШКЕ НА НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ (1889–1893)

40	■	БИОГРАФСКИ ПОДАЦИ
42	■	СА ПРЕДАВАЊА ИЗ ГЕОЛОГИЈЕ
43		Скица Северне Африке и Синајског полуострва
45		О Кордиљерима
47		Метод за израчунавање средње брзине воде
48	■	СА ПРЕДАВАЊА ИЗ МЕТЕОРОЛОГИЈЕ
49		О утицају континенталности на температуру ваздуха
51		Климатолошка карта Балканског полуострва

БЕЛЕШКЕ НА ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ (1917–1925)

54	■	ИЗ КЊИГЕ ЕРНЕСТА ФЛЕРИЈА „LES LAPIÉS DES CALCAIRES AU NORD DU TAGE“
56	■	О ФОСИЛНИМ ЈАМАМА
58	■	О ПЕЋИНИ РОШФОР

**БЕЛЕШКЕ НА СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
(1888–1927)**

- 62 | О ИМЕНУ БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА
- 63 | Различити називи у литератури
- 65 | Цвијићево тумачење назива
- 66 | ЗЛОТСКА ПЕЋИНА
- 68 | СКИЦА „ПРОФИЛ ВИНОГРАДСКОГ ПОТОКА,
ОД ТОПЧИДЕРСКЕ ЦРКВЕ ПРЕМА БАЊИЦИ“
- 70 | РУДНИК
- 72 | ДОЛИНА ЛЕПЕНИЦЕ
- 74 | ЈАСЕНИЧКА КОТЛИНА
- 76 | ДОЛИНА ЗАПАДНЕ МОРАВЕ
- 78 | ДОЛИНА ГОЛИЈСКЕ МОРАВИЦЕ
- 80 | РЕЉЕФ РАШКЕ ОБЛАСТИ
- 82 | ГРДЕЛИЧКА КЛИСУРА
- 83 | Генеза Грделичке клисуре
- 85 | Скица абразионих тераса Грделичке клисуре
- 86 | СКИЦА „ПРОФИЛ МОРАВСКЕ ДОЛИНЕ КОД ПРЕДЕЈАНА“
- 88 | СКИЦЕ АБРАЗИОНИХ ТЕРАСА ЈУЖНЕ МОРАВЕ ИСПОД ДЕЈЕ
- 90 | ЂЕРДАПСКЕ ТЕРАСЕ
- 92 | СКИЦА „ЕПИГЕНИЈА СИКОЛСКЕ РЕКЕ“
- 94 | СКИЦЕ РЕЧНИХ ТЕРАСА СИКОЛСКЕ РЕКЕ
- 96 | СКИЦА РЕЧНИХ ТЕРАСА НА ПРОФИЛУ ЛОКВА – РУШАНСКО БРДО
- 98 | СКИЦЕ РЕЧНИХ ТЕРАСА У СЛИВУ ТИМОКА
- 100 | СКИЦЕ „ЕПИГЕНИЈА ГРЛИШКЕ РЕКЕ ИЗНАД ГРЛИШТА“
- 102 | ПЛАН ТЕРЕНСКИХ ИСТРАЖИВАЊА
БОСНЕ, ХЕРЦЕГОВИНЕ И ЦРНЕ ГОРЕ (1897)
- 104 | ПЛАН ТЕРЕНСКИХ ИСТРАЖИВАЊА
ДАЛМАЦИЈЕ, ХЕРЦЕГОВИНЕ И ЦРНЕ ГОРЕ (1908)

- 106 | МЕРЕЊА НА ВОЛУЈАКУ И НА ТРНОВАЧКОМ
(ВОЛУЈАЧКОМ) ЈЕЗЕРУ
- 108 | СКИЦА „НИКОЛИНО ЖДРЕЛО“
- 110 | ДРИНА – ОД СЕЛА БАСТАХА ДО ВАРОШИ ФОЧЕ
- 112 | ПРИНЦИПИ И МЕТОДЕ ЗА ИЗРАДУ ЕТНОГРАФСКЕ КАРТЕ
БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА
- 113 | О разлозима за израду карте
- 115 | О принципима израде карте
- 117 | О картографским методама
- 118 | ДЕМОГРАФСКИ ПОДАЦИ У ЦВИЈИЋЕВИМ БЕЛЕЖНИЦАМА
- 119 | Полна структура и прираштај становништва Србије
- 121 | Становништво и куће по окрузима Србије
- 123 | Становништво у насељима Хомоља
- 124 | ДИНАРСКИ ТИП СТАНОВНИШТВА
- 125 | Опште карактеристике
- 127 | Становништво Книнске Крајине
- 128 | УЈЕДНАЧЕНОСТ И ЈЕДНОЛИКОСТ ДИНАРСКИХ СРБА
- 130 | ХРВАТИ
- 132 | ПРИРОДА ПРЕЧАНА И ХРВАТА
- 134 | МЕТАНАСТАЗИЧКА КРЕТАЊА
- 136 | МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП У АНТРОПОГЕОГРАФСКИМ
ИСТРАЖИВАЊИМА - ПРИМЕР РАШКЕ ОБЛАСТИ И СЕВЕРНОГ
ДЕЛА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ
- 138 | ИБАРСКИ КОЛАШИН
- 139 | О пореклу становништва
- 141 | О културном наслеђу
- 142 | ДИЈАЛЕКТОЛОШКО ПРИЛАГОЂАВАЊЕ У ШУМАДИЈИ
- 144 | ПОЈАМ СЕЛА/НАСЕЉА У ЦВИЈИЋЕВИМ БЕЛЕЖНИЦАМА
- 146 | РАЗБИЈЕНИ ТИП НАСЕЉА СРБИЈЕ
- 148 | ДРУМСКА СЕЛА

150	■	ГЕОЛОШКИ САСТАВ ТЕРЕНА – ФАКТОР ФОРМИРАЊА СЕОСКИХ НАСЕЉА
152	■	НАСЕЉА У ШАБАЧКОЈ ПОЦЕРИНИ
153		Положај, морфологија и физиономија сеоских насеља
155		Описи појединих села
156	■	НАСЕЉА У ПОДУНАВЉУ
157		Живот малих паланака поред Дунава
159		Планинско залеђе Ђердапа
160	■	ФОЧА И ГОРАЖДЕ
162	■	ДУБРОВНИК
163		О граду
165		О дубровачким лукама
166	■	РАЗВОЈ КУЋЕ ИБАРСКО-РАШКОГ КРАЈА
168	■	СИБАРА – ПРИМИТИВНИ ОБЛИК КУЋЕ У СРПСКОЈ АРХИТЕКТУРИ
170	■	КУЋЕ ПОРОДИЦЕ МИЈАЈЛОВИЋА У ПРЕСЈЕЦИ, ИБАРСКИ КОЛАШИН
172	■	КРСТАЧА КОД ЦРКВЕ СВ. ПЕТРА У СЕЛАНЦУ
174	■	УТИЦАЈ ЕВРОПСКИХ ДРЖАВА НА РАЗВИТАК И ШИРЕЊЕ СРБИЈЕ
175		О аустроугарском утицају
177		О руском утицају
179		Друштвене промене и различит менталитет генерација
181		Кулминација међудржавних тензија (Нема предвиђања и прорачунавања)
183		О бомбардовању Београда (1914-1915)
185		О организацији српског друштва током ратних дешавања у Београду
186	■	ПРОТА МАТИЈА НЕНАДОВИЋ
188	■	ВОЈД ЂОРЂЕ ПЕТРОВИЋ КАРАЂОРЂЕ
190	■	МЊЕЊЕ ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА
192	■	ЛИТЕРАТУРА

ПРЕДГОВОР

Пред читаоцем је публикација *Из бележница Јована Цвијића – приказ и тумачења*, настала као резултат сарадње Музеја града Београда и Географског института „Јован Цвијић“ САНУ. Публикација је приређена са дубоком свешћу о значају научно-истраживачког рада Јована Цвијића и у уверењу да се књигом, концепцијски домишљеном, стручно написаном и брижљиво уређеном, непознати детаљи везани за његов начин рада, прикупљање података и израду графичког материјала, могу представити и приближити широј читалачкој публици.

Опсежан и темељит рад на анализи обимне историјско-архивске грађе, утврђивању чињеница и издвајању података био је први задатак. Значајне податке је потом требало представити на начин на који они најбоље осликавају теренска истраживања овог великог српског научника. Текстови који прате одговарајуће оригиналне странице из теренских бележница Јована Цвијића писани су концизно и структурно уједначено, са намером да се представе одабрани детаљи о његовом научном раду и укаже на његове ставове и размишљања. Осим тога, текстови имају и лични печат аутора исказан кроз тумачења изабраних рукописа.

На почетку публикације представљени су Музеј и Легат Јована Цвијића, у којем су инвентарисане 42 Цвијићеве бележнице. Након тога, у посебном тексту, анализиран је историјско-географски контекст Цвијићевих бележница и дат осврт на доминантне теме које су у њима обрађиване.

Други део публикације садржи већи број краћих текстова из различитих области Цвијићевог научног рада, од истраживања карста, глацијације, флувијалног рељефа до антропогеографије и етнографских проучавања. У текстовима се често налазе и транскрибовани сегменти, са намером да се дословно пренесу Цвијићеве речи, као и да се пружи непосредно сведочанство о његовом научном раду и приватном и друштвеном животу. Садржајно текстови су намењени стручној публици, али су у основним цртама разумљиви и просечно образованом читаоцу.

На крају, референце које се појављују у појединим текстовима обједињене су у заједнички списак референци, који је дат у последњем делу публикације.

Књига *Из бележница Јована Цвијића – приказ и шумачења* обједињује рад четворо уредника, 24 аутора текстова и троје сарадника – стручних консултаната. Посебан печат овом издању дају оригиналне странице рукописног текста и скица из теренских бележница Јована Цвијића, које у изворној форми до сада нису објављиване. Ово је публикација са до сада најобимнијим приказом тог архивског материјала. Претходно, прво јавно објављивање појединих страница из Цвијићевих оригиналних бележница остварено је у оквиру публикације „Београдски атлас Јована Цвијића“ (каталог истоимене изложбе у Галерији САНУ), у издању Музеја града Београда и Српске академије наука и уметности (2015), док је седам страница из бележница анализирано у монографији „Јован Цвијић – живот, дело, време“ у издању САНУ и Географског института „Јован Цвијић“ САНУ (2015).

Године 2015. навршило се 150 година од рођења Јована Цвијића, а ове године обележава се 70 година од оснивања Географског института који носи његово име. Ова књига скроман је допринос аутора и уредника тим јубилејима.

ЛЕГАТ ЈОВАНА ЦВИЈИЋА

Меморијални музеј Јована Цвијића, један од музеја у саставу Музеја града Београда, налази се у породичној кући коју је Цвијић подигао почетком XX века на простору некадашње Митрополитске баште (данас Улица Јелене Ђетковић број 5). У кући са сутереном, високим приземљем и баштом живео је и радио чувени српски и југословенски научник Јован Цвијић (1865–1927), академик, истраживач и аутор великог броја радова из области географије и геологије. Од 1963. године кућа је проглашена спомеником културе од великог значаја, а 1968. у њој је отворена прва стална музејска поставка.

Складних пропорција, добро уклопљена са суседним зградама малог трга Копитареве градине у јединствен урбанистички амбијент, Цвијићев дом представља типичан пример београдске архитектуре с почетка XX века. Обликована је у духу еклектицизма са елементима неоренесансе. Унутрашњост куће, посебно њен улазни део, затим салон, радни кабинет и библиотека, сачували су оригиналне зидне декорације и предмете примењене уметности изведене по нацртима Драгутина Инкиострија Меденџака – ретке очуване примере оних тежњи у српској уметности које су промовисале обнову националног стила.

Захваљујући бризи супруге Љубице након Јованове смрти, а потом и потомака њеног брата, породице Крстић, Цвијићева заоставштина је у знатној мери сачувана од уништавања у Другом светском рату, премда су његову библиотеку, белешке и папире, као и грађу о насељима, добрим делом спалили Немци у јесен 1944. године, бомбардујући нову зграду Филозофског факултета у којој се налазио Географски завод.

Данас је Цвијићева заоставштина музеолошки обрађена и сређена, а сама кућа комплетно санирана. Власник здања на Копитаревеј градини и Легата Јована Цвијића је Град Београд. Обимна научникова преписка чува се, обрађује и проучава у Архиву САНУ, чиме се добија целовит увид у Цвијићев научни, истраживачки и педагошки рад, али и у његову ангажованост на пословима ректора Београдског универзитета и председника Српске кра-

стигнутим резултатима и објављивао чланке и књиге. При томе је апстраховао дескрипцију и романтичарски занос у географији. Потенцирао је генезу, еволутивност појава и процеса, дијалектичко јединство, спајање и прожимање, сличности и разлике, зоналност и азоналност, реалност живота и развоја људске заједнице. Није наглашавао практичну страну својих открића, али је она временом дошла сама по себи, заснована на провереним научним истинама.

Татјана Корићанац

ИСТОРИЈСКО- ГЕОГРАФСКИ КОНТЕКСТ ЦВИЈИЋЕВИХ БЕЛЕЖНИЦА

Из музејског опуса од укупно 42 бележнице, анализирани су оне које су биле доступне у електронској форми, односно 23 бележнице са укупно 1762 рукописне странице. Посебан фокус стављен је на текстове који су написани на српском језику и који садрже разнолику научну тематику и велики геопросторни обухват. Будући да је из техничких разлога било отежано тумачење списа написаних на немачком и француском језику, они су анализирани у мањем броју, али представљају тежњу уредништва да се ипак представи њихово место у укупној Цвијићевој заоставштини.

Јован Цвијић родио се на Михољдан, 11. или 12. октобра (28. или 29. септембра по јулијанском календару) 1865. године у Лозници, а детаљи о његовом животу и школовању налазе се у књизи коју је објавио 1923. године под насловом „*Аудиобиографија и дрући сјиси*“ (приредио Стојанчевић, 1965). Оно чему ћемо се посветити односи се на његов начин организације рада и систем запажања истраживаних појава и процеса, о чему сведоче бележнице које су овом приликом проучене и описане. Ипак, треба се осврнути и на одређени историјски приказ догађања који су оставили траг и забележени су управо у овим бележницама.

По завршетку школовања на Великој школи у Београду, а по одобрењу стипендије Министарства просвете Кнежевине Србије, Цвијић је упућен на усавршавање у Беч 1889. године, где проводи три године. Предавања је слушао и испите полагао са одличним оценама из опште географије, математичке географије, хидрологије, геоморфологије, геотектонике, геологије, историјске географије, антропогеографије, метеорологије, а учествовао је и у раду семинара и истраживачким екскурзијама. До конкретних знања о његовим студијама и студијском програму у Бечу долази се и на основу увида у тематику појединих бележница написаних на немачком језику (укупно 9 бележница), будући да је свака од ових бележница уредно обележена адекватним термином – геологија, морфологија, лес, хидрологија, метеорологија, итд. Професори су му били Едвард Сис, светски признати геотектоничар, затим Албрехт Пенк, геоморфолог, те Јулијус Хан, метеоролог и климатолог, Вилхелм Томашек, оснивач познате историјско-географске научне школе и други. Докторску дисертацију под менторством

Јован Цвијић,
портрет из 1909. године
(извор: Музеј града Београда,
Легат Јована Цвијића)

нераздвојно преплитао, те да је готово немогуће утврдити апсолутну истину о томе коме поједине белешке заиста припадају и на чији научни и истраживачки допринос се односе. Из тог разлога, аутори текстова не улазе у оригиналност самих рукописа, те се садржаји са одабраних страница из бележница, који су овом приликом проучавани и тумачени, разматрају у ширем домену дугогодишњег Цвијићевог научно-истраживачког рада чији су несумњив део.

Основна тежња уредништва била је да у анализи ових бележница да посебан научни осврт на Цвијићев рад и допринос који је својевремено имао за различите научне дисциплине, као и да у том процесу дозволи ауторима да дају сопствени печат анализи ове изузетне архивске грађе. Изнесени ставови аутора у овој публикацији не изражавају нужно ставове уредника. Аутори преузимају правну и моралну одговорност за идеје изнесене у сопственим тумачењима објављеним у публикацији.

Александра Терзић

ist.

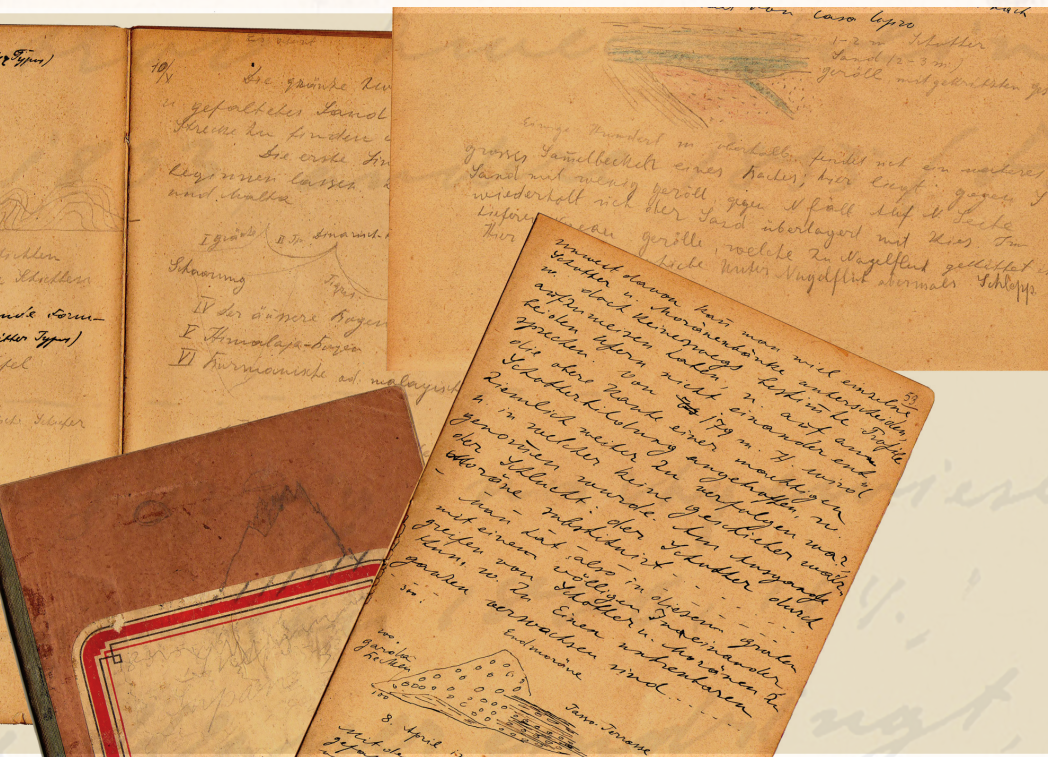
b.) Trümmerteile in der
dort mit einer doline an
als golyotta bezeichnet
welche sich befindet.

nach der Schmalbers Theorie
wasser der Eislöcher dur
chen den Fels sondern

chender - jener der Ma
Plamina Höhle es
der oberfläche; ober
Trümmerhaufen

БЕЛЕШКЕ НА
НЕМАЧКОМ ЈЕЗИКУ
(1889-1893)

, Eishöhlen rein. - do
chdringt nicht in
läuft durch Klüfte

72

Lebenslauf

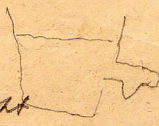
Ich, Jakob ²⁹ ~~28~~ ²⁹ ~~28~~, griechisch-orthodox
 der von 28 Sept 1865 in Lutscha
 in Böh. geboren, wo meine Eltern,
 Theodor u. Marie katechetisch sind.
~~Ich habe mit dem Zeugnis der~~
 Reife, worin ich das Schuljahr 1884
 1884

Die Schotterflöte wird
 oft durch versiegende
 Klüfte charakt. Schauer
 davon versetzt in
 Thonfeldern. Das
 im dem oberflächliche
 von gleicher Natur gestellt
 Tiefe mit dem
 Grundwasser.

Einfluss der
 Trauer, merkw. 1555
 von Wels

Tauygerölle.

Mein Fach erreicht
 die Trauer, das
 Bett verflacht der höhere Tauygerölle
 sich u. wird eine Tasse in der Mitte
 schmaler.

Templein hatuff das Delta des Litzkau
 (wie in den Tälern)

In dem glacialen Schotter kommen
 die Tische vor, welche trocken und
 oft blind sind; Blinden Thüer
 mit Türländchen

Geraden
 unter dem Wasser
 liegt

На последњој страници бележнице, у којој доминира текст на немачком језику о Балканском полуострву, налази се део биографије Јована Цвијића такође на немачком језику, коју је сам писао. Претпоставља се да је састављао за потребе администрације при крају докторских студија.

*„Lebenslauf
Ich, Jov. Cv., grichisch-orthodox, bin 28. (29?) Sept. 1865. in Loznica in Serb. geboren, wo meine Eltern, Theodor u. Marie zuständig sind.*

Mit dem Zeugnis der Reife verliess ich das Belgrader Gym. 1884.“

„Биографија

Ја, Јов. Цв., православне вере, рођен сам 28. (29?) септембра (према јулијанском календару – прим. Ј. К-М.) 1865. године у Лозници у Србији, где су живели моји родитељи Тодор и Марија.

Са сведочанством о положеној матури завршио сам Београдску гимназију 1884. године.“

Даље, на страници се налази текст и скице који се односе на неке одлике слепих долина (испуњеност шљунковитим седиментима, појављивање и истицање воде – подземне воде). Примери на скицама се односе на реку Траун, која се налази западно од Велса недалеко од Линца у Аустрији. На првој скици приказан је случај када је шљунковити нанос сув, а на другој када је испод нивоа воде. У тексту се наводи да ниједан поток (притока) не стиже до реке Траун (друга скица), те да се њихове долине ушавају и сужавају. Такође се наводи да су слепе долине са понорима одлика потока који истичу из шљунковитог наноса глацијалног порекла, те да ти потоци пресушују и да су њихове долине често слепе.

Јелена Ковачевић-Мајкић

Die mittlere Jahres-temperatur
der nördl. u. südlichen Hemisph.
15°C.

Erde		
Jan.	Juli	
Wärth. 8,0	22,5	
Kühl. 17,5	12,4	
Erde 12,8	17,2	Unterschied 4,8

Die Bestrahlungswert können nicht
erklären warum die Temp. der Erde
im Jan. gegen Juli ^{ganz} zunimmt das
ist Effect der ungleichen Wasservertheilung.
Zur Zeit der Jork die Temp. der
Erde die niedrigste. Zur Zeit der
Appl - die grösste ~~Temp.~~

Was wäre die Temperatur
einer gahlen Land- und Wasser
hemisph.

Sandhemisph. 18,7

Wasserhemisph. 14,5

90° 45° Sand 11,0

45° - 45° Wasser

Jul- 45° Wasser

45° - 45° Land 22,8

У једној бележници са предавања из метеорологије и климатологије, које је Јован Цвијић имао током усавршавања на Бечком универзитету, налази се и страница на којој је наведена средња годишња температура ваздуха на Земљи (15,0°C). Такође, дата је средња јануарска температура ваздуха на Северној (8,0°C) и Јужној хемисфери (17,5°C) и средња јулска температура ваздуха која је на Северној хемисфери 22,5°C, а на Јужној 12,4°C. Средња јануарска температура ваздуха на Земљи је 12,8°C, а средња јулска износи 17,4°C.

Између осталих, знања стечена из области метеорологије и климатологије, послужила су Цвијићу да у књизи *Балканско полуострво*, објављеној на француском језику (1918b), као и у издању на српском језику (1922a), прикаже климатску карту Балканског полуострва. Колико нам је познато (ако се изузму карте јануарских, односно јулских изотерми које је израдио Павле Вујевић 1912. године) ова карта климатских, или како сам каже „климатских“ зона представља први картографски приказ климе, односно климатских регија Балканског полуострва.

На самој карти је приказано распрострањење „средњеевропске климе“, „медитеранске климе“, „залива медитеранске климе“, „утицаја степске климе“, „жупа блажије климе“ и „алпијске климе“, а у пратећем тексту је на основу „географског распореда растреситог материјала који покрива тле“ и уоченог типа вегетације описана просторна заступљеност поменутих климата, као и фактори (пре свега геоморфолошки) који их одређују (Цвијић, 1922a).

Узимајући у обзир величину посматраног простора, као и расположиви фонд климатолошких података у то време, разумљиво је што у овом делу климатска регионализација није извршена на основу квантитативних вредности климатских елемената.

Бошко Миловановић

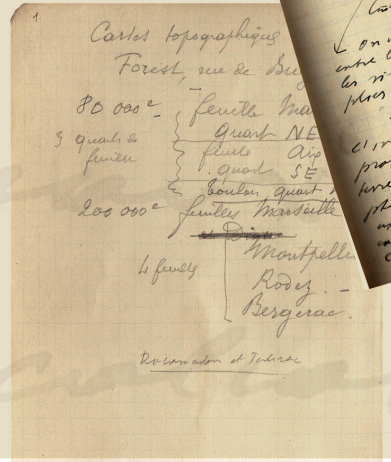
nicacoes do Servi
Portugal, t. II Lisboa

Les formations

extrêmement
gal.

Le 2 plus be

est dans le 2

zarriques et cre'ta
du Toge. - Région

БЕЛЕШКЕ НА
ФРАНЦУСКОМ
ЈЕЗИКУ
(1917-1925)

2 as 6les

10

Ernest Fleury: Les lapies des calcaires au Nord du Tage. - Com.unicacoes do Serviço Geologico de Portugal, t. II Lisbonne 1917.

Les formations lapiaires sont extrêmement frequentes en Portugal.

Les plus beaux lapies portugais sont dans les calcaires liassique, jurassiques et cretacees du Nord du Tage. - Regions seches et avec une moyenne de precipitation annuelle de 950 mm. Les eaux de ruissellement travaillent les roches dures par corrosion chimique et par usure mecanique. Les precipitations tres fortes favorisent davantage l'usure mecanique que la corrosion chimique, en ce sens, qu'elles donnent à celle-ci la force suffisante pour devenir preparatoire; inversement les precipitations faibles limitent ou restreignent l'action de l'usure et facilitent celle de la corrosion.

У оквиру бележница Јована Цвијића налази се већи број страница на француском језику. Странице су нумерисане, а коришћене су првенствено десне, односно парне. Могуће је да су непарне странице остављене за накнадне белешке. Поједине странице сачуване су само делимично. Рукописни текстови на француском језику углавном су настали приликом коришћења литературних извора. Имајући у виду године њиховог објављивања, јасно је да су први рукописи настали најраније 1917. године.

Цвијић је у том периоду боравио у Паризу, где је крајем 1916. године дошао из Нешатела. Предавања на Универзитету Сорбона почео је 15. јануара 1917, а 29. јуна исте године добио је званичан акт из Министарства просвете у Паризу да је наименован да држи предавања „О етнографији балканских земаља“ на Филозофском факултету Париског универзитета. Акт се односио на 1917. и 1918. годину, што је накнадно продужено и на 1919. годину. Тиме је Цвијић изједначен у правима и дужностима са својим колегама на Сорбони (Стевановић и др., 1987).

Приказана страница означена бројем 10 је прва од четири на којој су белешке из књиге Ернеста Флерија „Les lapiés des calcaires au nord du Tage“ (*Шкрапе у кречњаку северно од Тежа*) (Fleury, 1917). По свему судећи, Цвијић је до књиге дошао врло брзо по њеном објављивању. Књига је о карсту у Португалији, а његови рукописи се односе првенствено на формирање и опис шкрапа. Цвијић је забележио: „*Кречњачке формације су екстремно честе у Португалији. Најлејше португалске шкрапе су северно од Тежа у кречњачким стенама из доба лијаса (јуре) и креде. То су јоли региони са просечним атмосферским падавинама од 950 мм. Оштрање воде делује на тврде стене преко хемијске корозије и механички.*“ Он такође наводи да велика количина падавина у већој мери ствара механичка оштећења него што то чини хемијска ерозија. Супротно томе, мала количина падавина умањује дејство механичке ерозије и даје предност хемијској ерозији.

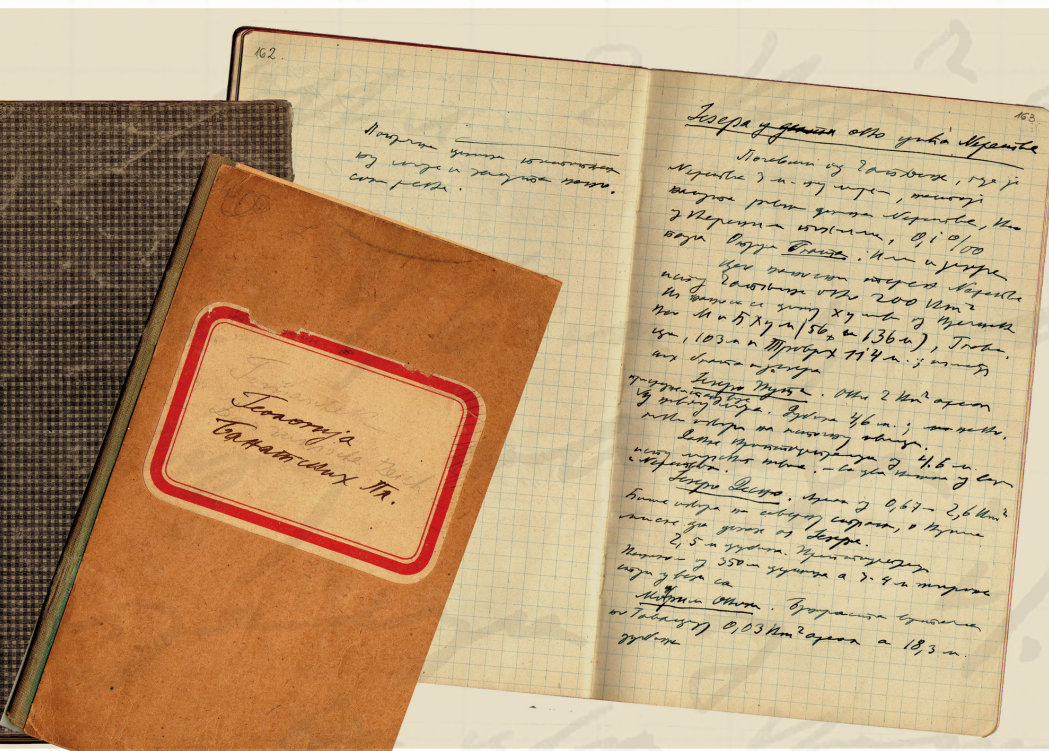
На страницама које следе су Цвијићеве белешке о карсту, као и опис шкрапа на неколико локалитета у Португалији. Овим белешкама додао је и неколико реченица о шкрапама у Нормандији (Француска) и у САД, које је преузео из других литературних извора. На основу свега анализираног може се закључити да су му ове белешке послужиле у научно-истраживачком раду (Свијић, 1924; 1927), као и за припрему уџбеника.

The variance is given
New M = 5 X y = 1/5
Use, 103 = 1/5
and variance = 1/5

Tempo Myster
The variance is given by
the variance of the
data. The variance of the
data is given by the
variance of the data.

Tempo Deciso

БЕЛЕШКЕ НА
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ
(1888-1927)

10.

1) C. Ritter u Rosen

(Пре објављивања Годује и Трпке
 Renne u Gales 1808 p. 53. G. J.
 Европа III.)

1) До оснивања овега келла.

Овога имена Гајоцето (Muradjeva)

2) Renne u Gales ^{или Гајоцето} Гаје мена G. J.

3) Трпика и Трпка, Трпка, Трпка,
 Европа III. Трпка, Гајоцето. Трпка и Трпка
 Гајоцето. Ritter u Rosen
 и Гајоцето, који су већ били у Гајоцето.
 Гајоцето, и Гајоцето Трпка. Гајоцето.
 Гајоцето мена G. J. Гајоцето Гајоцето.
 Гајоцето Гајоцето, Гајоцето Гајоцето.
 Гајоцето Гајоцето Гајоцето?

Гајоцето у Гајоцето Гајоцето

Гајоцето и Гајоцето

Гајоцето у Гајоцето Гајоцето

Гајоцето и Гајоцето.

Гајоцето Гајоцето Гајоцето Гајоцето Гајоцето
 Гајоцето Гајоцето Гајоцето Гајоцето Гајоцето
 Гајоцето Гајоцето Гајоцето Гајоцето Гајоцето
 Гајоцето Гајоцето Гајоцето Гајоцето Гајоцето

На неколико страница бележнице, у којој су рукописни текстови Јована Цвијића већином на немачком језику, настали највероватније током или непосредно након његових студија у Бечу (1889–1893), налази се разматрање имена Балканског полуострва. У овој публикацији приказане су прве две странице, на српском језику, док је у наставку рукописни текст на исту тему на немачком језику. Издвојени текст препознаје се у приказу дела Теобалда Фишера (Theobald Fischer) *Die südosteuropäische (Balkan-) Halbinsel* (Цвијић, 1894), објављеном већ 1894. године, где је Цвијић обрадио разна имена Балканскога Полуострва, што је потврда претпоставке о времену настанка рукописа бележнице.

Одмах на почетку странице Цвијић у загради пише да је пре ослобођења Србије и Грчке, Август Цојне (August Zeune) у свом делу *Gea (Gaea)* објављеном 1808. године, на стр. 53, употребио име Балканско полуострво, и то за простор који је до тада називан Европска Турска. Даље Цвијић бележи промене назива полуострва:

- „1) До почетка овога века: *Отоманско царство (Muradgea) и тинерари*
- 2) *Zeune у Gaea даје име Б. П.* (Балканско полуострво – прим. Ј. Т.)
- 3) *Турска и Грчка, грчко, турско, Европска турска, грчко, илирско. Примери за ово име иолиничко. Ritter и његови следбеници, који уносе свуда класична имена, и овде зову Грчко. Исто нестјаје имена Б. П.* (Балканско полуострво – прим. Ј. Т.) *да није уишцај А. Буа, који је доказао да нема централног ланца?“*

На крају странице, у последњем пасусу, додаје: „*Имена стјалној још никако нема у европској литератури. Кийертиа 1881. зове Југоист. Европ. Полуострво* (Југоисточно Европско Полуострво – прим. Ј. Т.), *и војнички инст* (војнички институт – прим. Ј. Т.) *(87) Европским оријентом.“*

Преформулисан и употпуњен објашњењима, овај текст објављен је у напред поменутом приказу. У њему је Цвијић, критикујући Фишеров назив Јужноисточно (Европско) Полуострво, представио по фазама, различита до тада у литератури коришћена имена полуострва и дао аргументе за задржавање назива Балканско полуострво. И овде примењеним еволутивним (генетским) приступом тумачио је политички, историјски, културни и физичко-географски контекст географске номенклатуре. Истим методом, Цвијић је ова разматрања употпунио и синтезно приказао и 25 година касније у публикацији *Балканско полуострво и јужнословенске земље* (1922а).

Истраживања Злотске пећине (данас познате под именом Лазарева пећина) на планини Кучај у Источној Србији, Јован Цвијић је спровео 1889, 1890. и 1891. године, у оквиру својих систематских и обимних теренских истраживања ове планине (Цвијић, 1893). Већ у Уводу наводи да су претходно о Кучају писали Ами Буе (Ami Boué), Ф. Хофман (F. Hoffmann) и Јован Жујовић, а Хофмановим наводима посвећује највећу пажњу, цитирајући његов „Извештај г. министру финансије о појављивању каменог угља и о ограничењу рудног простора за државу у Сењу 1875.“ Цвијић је у својој теренској бележници о Злотској пећини записао:

„1. У хомојеној њећинској њлини нашао сам само њдејде врло сићушна зрнца кварца.

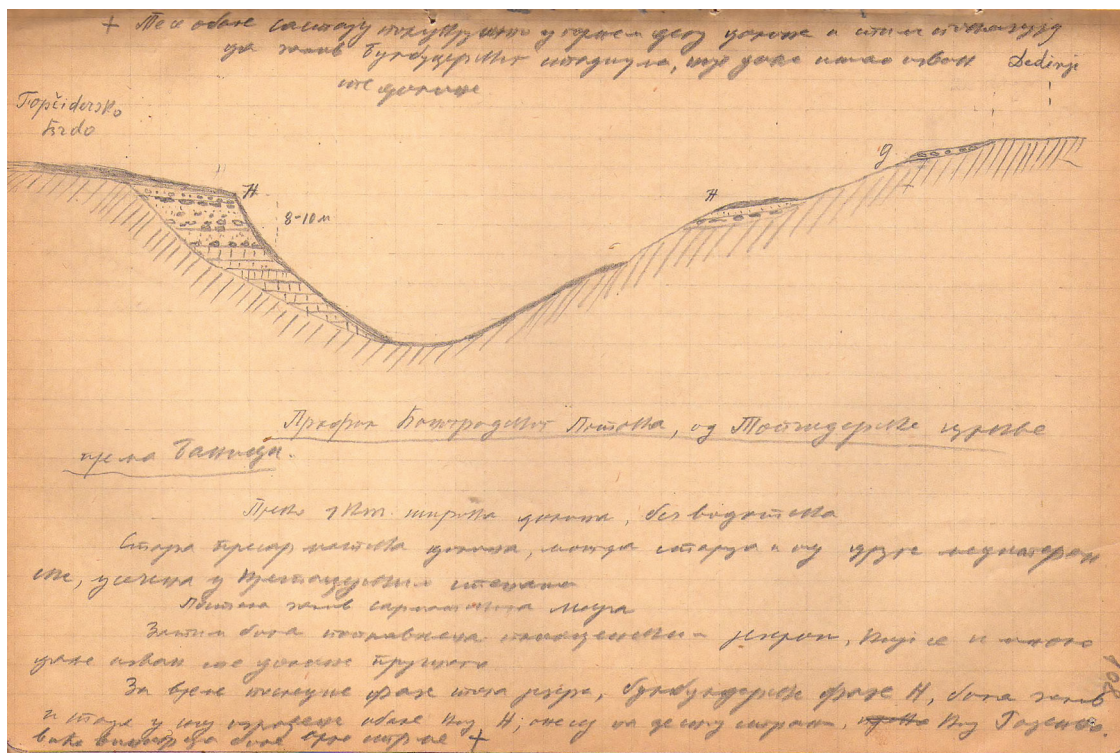
2. Наћене две омање вилице од *Urs.sp* (*Ursus spelaeus* – пећински медвед, прим. Ј. Ђ.) и многи зуби; међу њима има их сићиних, од млаћих индивидуа.

3. Рбине од њосућа у кулћ. слоју. Неки комади њо савршенсћиву израде и њо орнаментћици имају сасвим млад изћлед. Орнаментћика је сасвим разнолика; има је у облику венаца на њорњем делу суда, за њим обични набори и исћујчења са малим њлићким рућама и најослећку црћие облика лука. Неки комади од њосућа изћледа да су њлећосани или њлачани.“

Занимљиво је да је рукопис у бележници вишеструко краћи у односу на текст објављен у раду *Географска исћићивања у обласћи Кучаја* (1893). У раду записује: „Многе су ме тешкоће омеле те при првој посети Злотске пећине, 1. и 2. августа 1890. године, нисам могао боље проучити (...). За то сам је 2. и 3. септембра 1891. изнова проучавао.“ То наводи на закључак да кратки рукопис у бележници највероватније потиче из 1890. године. У објављеном раду детаљно разматра геоморфолошке одлике пећине, а такође посвећује много пажње седиментима. Притом даје профил са означеним слојевима и упорећује своје налазе са поменути резултатима Хофмана из 1875. године. Уз анализу седиментних слојева дотиче се и питања заштите, што је претеча данашњих активности на указивању о потреби заштите геонаслеђа. „У последње су време највећи девастатори Злотске Пећине природољубиви гости Брестовачке бање, који овамо у групама долазе, и, као што сам се прошлог лета уверио, енергично и немилосрдно копају и претурају тражећи кости, да би имали „успомена“ на бању“ (Цвијић, 1893).

Јелена Ђалић

СКИЦА „ПРОФИЛ ВИНОГРАДСКОГ ПОТОКА,
ОД ТОПЧИДЕРСКЕ ЦРКВЕ ПРЕМА БАЊИЦИ“

На скици, сачињеној током теренских истраживања околине Београда, приказан је синтетни попречни профил Виноградског потока од Топчидерске цркве према Бањици са литолошким карактеристикама и морфогенетским елементима рељефа. На овом профилу Јован Цвијић је приказао обале плиоценог језера са обележеним булбударским стадијумом (на скици означен словом „Н“). Изнад скице је записао: „*Те се обале састајају њолукружно у њорњем делу долине и њиме њоказују да залив Булбударској сѡадијума, њије даље ишао изван ње долине.*“ У наставку текста стоји да је долина ширине око 1 km и без водотока, изграђена у „*креѡацејским*“ (кредним) кречњацима. Цвијић сматра да је сама долина била залив Сарматског мора, а затим да је поплављена плиоценим језером, које се пружало и изван њених граница до последње фазе (булбударског стадијума), када се простирало само у овој долини. На самој скици он је дефинисао најнижу, београдску површ, висине 120-140 m и прегиб (булбударски стадијум београдске фазе) на висини 110-120 m.

Скица овог профила, као и друге током теренских истраживања послужиле су Цвијићу за утврђивање обалских линија Панонског мора или језера плиоцене старости и изношење хипотезе о абразионом пореклу површи у Шумадији. Резултате овог истраживања публиковао је у више радова и студија, а међу њима се издвајају: *Језерска ѡласѡика Шумадије (1909)*, *Абразионе и флувијалне ѡврши (1921)*, *Балканско ѡлоустѡрво и јужнословенске земље (1922)* и *ѡрва књѡиа Геоморфолоѡије (1924)*. У раду *Језерска ѡласѡика Шумадије* детаљно је приказао београдску површ и између осталог описао профил са приказане скице. „Око Београда су врло широке старе долине: булбударска, мокролушка, бањичка и друге... Од Топчидерске цркве иде пут поред Пчеларника за Бањичко Брдо кроз широку, праву долину, у којој нема водотека и нема знакова да га је било. Око ових долина има обалска линија усечена у београдску површ и нижа од ње.“ (Цвијић, 1909, с. 14). Аутор је ову скицу графички модификовао и званично објавио у раду *Абразионе и флувијалне ѡврши (1921)*.

Цвијићеве закључци о пореклу рељефа Шумадије подржали су његови ученици и сарадници, међу којима и Петар С. Јовановић у докторској дисертацији „Прибрежни језерски рељеф београдске околине“ (1922). Од иностраних научника само је Норберт Кребс (Norbert Krebs, 1922) изнео неслагање са Цвијићевим објашњењем, а касније и Јован Жујовић (1929). Међутим, педесетих година XX века, П. С. Јовановић је у раду „Осврт на Цвијићево схватање о абразионом рељефу по ободу Панонског басена“ ревидирао Цвијићево и своје схватање о постанку шумадијских површи и дефинисао их је као флувиоденудационе. Ово тумачење касније су прихватили и остали геоморфолози (Роглић, 1952; Јовановић, 1956; 1969; Лазаревић, 1957; 1960; Зеремски, 1957; Марковић, 1965; 1978; Петровић, 1988). Ипак поједини аутори нису у потпуности одбацили Цвијићеву хипотезу и сматрају да се настанак шумадијских површи може сагледати у комбинацији абразионих и флувиоденудационих процеса (Јовичић, 1957; Лазаревић, 2007).

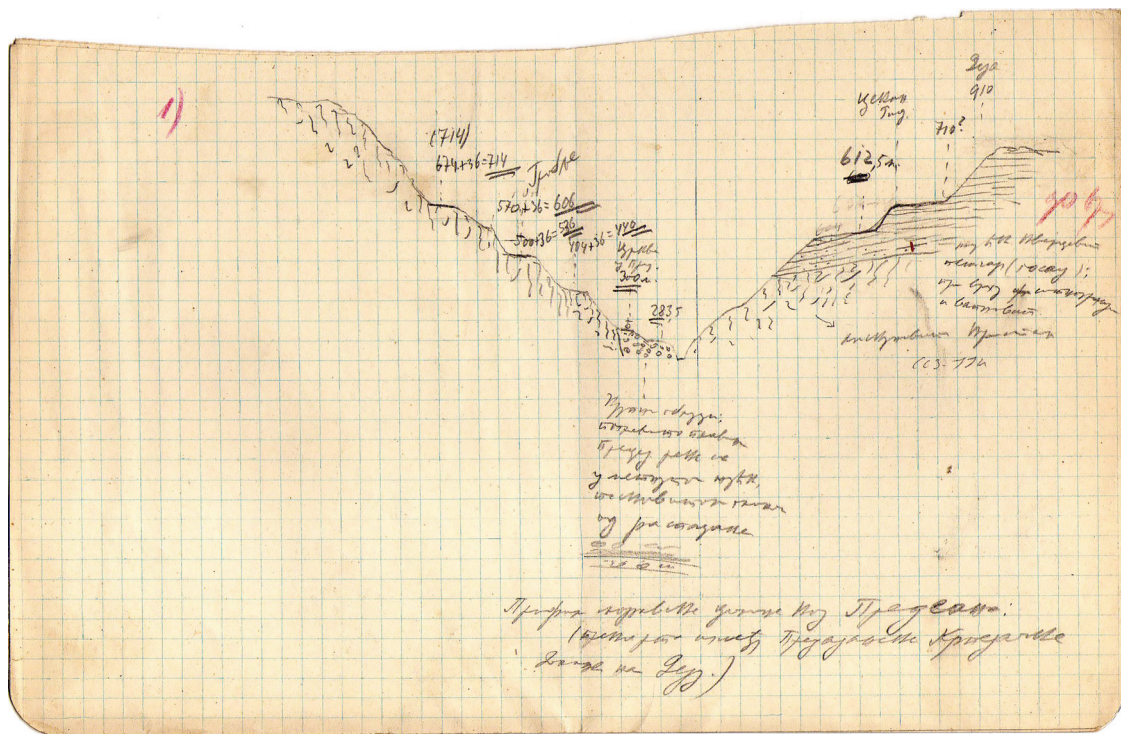
На неколико страница рукописног текста са теренских истраживања по Шумадији забележена су запажања Јована Цвијића о долини Западне Мораве, са посебним освртом на Пожешку котлину. Он истиче да је долина Западне Мораве у целини пробојница и највећа река западне Србије, са великим количинама воде које потичу од притока, које су богатије водом од свих осталих река Србије. У сливу су заступљене знатне количине падавина, високе планине, нарочито на југу (зато су ове притоке и најиздашније водом). Према Цвијићу, у сливу се издвајају две карактеристичне котлине – „*јуџаљско-јожешка*“ и „*чачанско-краљевачка*“. Затим даје опис речних обала Западне Мораве на деоници Гугаљ – Овчарско-кабларска клисура, њихов морфолошки опис и геолошки састав терена. Констатује да од њеног почетка Скрапеж и Ђетиња задају правац пружања, као и Бјелица. „*Особитији сйицај јаких река: Скрајежа, Ђетиња, Моравице, Бјелице на крају јожешко-јуџаљској поља у шекшонски сйворену койлину, йроизвео је велику реку.*“

У наставку рукописа Цвијић разматра утицај геолошког састава и морфологије терена на позиционирање насеља. „*Висина до које дойиру шкриљци и йешчари одређује висину села, јер су блажи најиби, више елувијума и ораница.*“ Забележено је да су села разбијеног типа и куће допиру до већих надморских висина у односу на насеља у источној Србији, док су села у околини Ибра највиша. Затим детаљније проучава саму Пожешку котлину и бележи да су у ситне боре на северном ободу Пожешке котлине набрани палеозојски шкриљци, искључиво динарског правца пружања, северозапад-југоисток. Такође, анализира и начин коришћења земљишта у Пожешкој котлини, наводећи да је богато земљиште равно и често плављено поменутих рекама, а да су насеља по ободу и косинама око ње.

Овај рукописни текст Цвијић је искористио приликом сумирања својих проучавања о флувијалној ерозији и објавио у *другој књизи Геоморфологије (1926)*. Геоморфолошке карактеристике овог дела слива Западне Мораве обрађене су и у монографијама Боривоја Ж. Милојевића (1948) и Милоша Зеремског (1983).

Марко Урошев

СКИЦА „ПРОФИЛ МОРАВСКЕ ДОЛИНЕ КОД ПРЕДЕЈАНА“

На радној скици приказан је попречни „Профил моравске долине код Предејана“ са израчунатим и обележеним висинама језерских тераса Деја и Предејана. Забележене су следеће висине тераса:

- тераса Деје 910 m;
- изнад Цекиног рида је тераса (710 m?);
- испод је тераса (612,5 m);
- најнижа тераса изнад Предејанске реке (283,5 m);
- изнад ње је Црква у Предејану (300 m);
- изнад цркве је тераса (440 m);
- следи тераса (536 m) на којој се налази гробље;
- изнад њега терасе (606 и 714 m).

На профилу су означене и литолошке карактеристике, о којима постоји детаљније појашњење испод скице (слева на десно):

„– кружни облаци, поглавице лавине Предејанске реке са уметнутим слојевима жућкасте њесковице и лине од распадања;

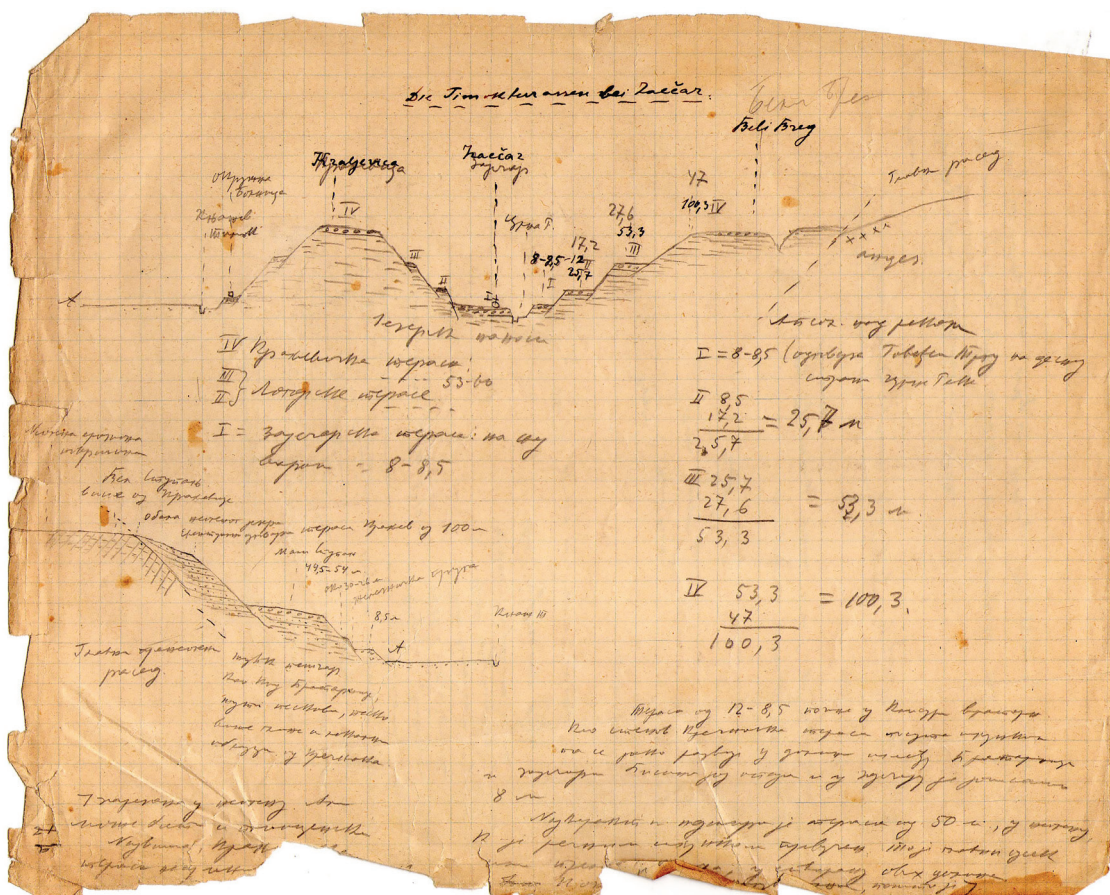
– лискуновити кристал (ССЗ-ЈЈИ);

– жућкасти кварцевити њешчар (јосау) при врху ситнозрнији и вајновити.“

Ова скица је под називом *Терасе Деје и Предејана* објављена у књизи *Основе за географију и геологију Македоније и Сјаре Србије с променама у јужној Бугарској, Тракији, суседним деловима Мале Азије, Тесалији, Еџиру и северној Албанији (1911)* у групи *Предејанске и рејонске терасе*. У тексту ове публикације, Цвијић је навео да се изнад Цекиног Рида налази широка равна највише тераса, чију висину није мерио.

Стефана Бабовић

СКИЦЕ РЕЧНИХ ТЕРАСА У СЛИВУ ТИМОКА

Скица приказује серију речних тераса у сливу Црне реке (Црног Тимока) и Књажевачког Тимока (Белог Тимока) код Зајечара. Приказана је из два дела. У првом делу је означен профил долине Црне реке са серијом тераса и део профила Књажевачког Тимока. У долини Црне реке Јован Цвијић је издвојио терасе од 8 до 8,5 m, 25,7 m, 53,3 m и 100,3 m релативне висине. Најнижу је означио као Зајечарску терасу, другу и трећу као Логорске терасе, а највишу као Краљевску терасу. На скици је означио главни расед, а може се и видети да је корито Црне реке у целини узето усечено у језерским наносима. Испод скице је записао: „Тераса од 12–8,5 m њочиње у клисури Врайшарнице као сџеновијџа кречњачка џераса џосуџа шљунком џа се јако развија у долини између Врайшарнице и Зајечара и висина јој оџада и у Зајечару је још мања од 8 m“.

У наставку скице приказао је профил Књажевачког Тимока. На њему је издвојио широку алувијалну раван, терасу од 8,5 m релативне висине, мању терасу од око 26–30 m релативне висине, терасу Мали Ступар од 49,5 до 54 m, затим еквивалентну терасу Краљевској од 100 m. Изнад је означена обала неогеног језера и неогена ерозиона површина (Велики Ступањ), за коју сматра да је виша од Краљевице. Он је анализирао и геолошки састав области и запазио да је долина усечена у жућкаст пешчар (као код Вратарнице), жуте пескове, песковите глине, као и да су присутни локални облаци од кречњака.

О речним терасама приказаним на скици Цвијић је писао у раду *Entwicklungsgeschichte des Eisernen Tores* (1908). У њему је табеларним приказом речних тераса доњег Дунава и његових притока представио терасе Тимока 8–12 m, 20–26 m, 53 m, 100 m и 200–210 m (поред последње у табели стоји ?).

Ослањајући се на схватања Ј. Цвијића, истраживањем речних тераса у долини Црног Тимока бавило се више истраживача (Петровић, 1970; Нешић, 2004). Милош Зеремски је (1974) на прегледној геоморфолошкој карти у Карпатско-тимочком региону означио серију речних тераса на делу долине Црног Тимока у Зајечарском басену.

Драгана Милијашевић Јоксимовић

ПЛАН ТЕРЕНСКИХ ИСТРАЖИВАЊА
ДАЛМАЦИЈЕ, ХЕРЦЕГОВИНЕ И ЦРНЕ ГОРЕ (1908)

Програм.

19. Маја до Ловче.

20. Јули до Бањне и од Бањне до Црквишта
Скопје до главог црквишта црквишта и Црквишта.

21. Јули, у вене 10 час. јули до Шибеника.

5 дана - скопје Црквишта и Црквишта до 27. Маја

28. Маја Црквишта

29 и 30 Маја до Новог и Црквишта до Шибеника.

31 Маја и 1. Јуна Макишката. Макишката.

2 и 3 Јуна од Макишката Скопје и Шибеника
Државна Скопје до Макишката - Шибеника и Црквишта
Макишката - Скопје - Макишката.

7-9-10 од Макишката Скопје Шибеника Шибеника,
Скопје Скопје на Скопје. Скопје и Скопје. Шибеника.

10-15 Маја до Макишката.

16-17 и 18 Јуна Скопје, Скопје и Скопје Скопје.

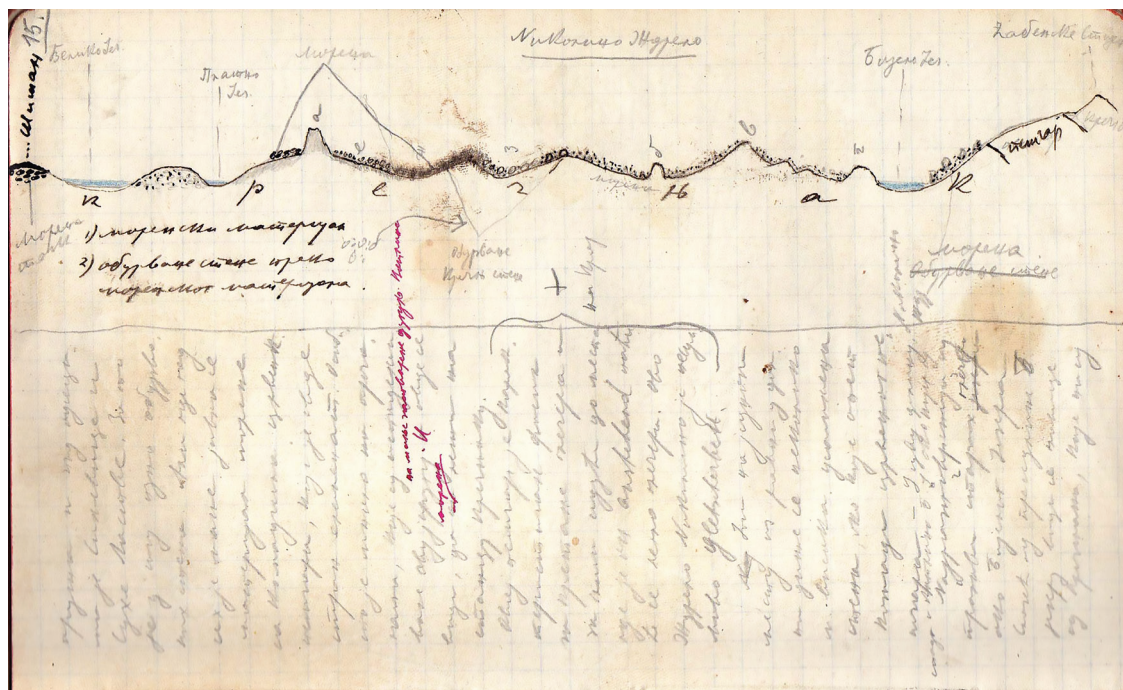
20 Јуна Скопје - Скопје 25 Јуна Скопје
до Скопје Скопје на Скопје Скопје. Скопје 7 Јуна
и 20 Јуна Скопје Скопје Скопје Скопје
Макишката Hôtel Terminus.

Скопје, Скопје Скопје - Скопје, Скопје.

У рукописном тексту на почетку једне од бележница Јована Цвијића наводи се план теренских истраживања по Далмацији, Херцеговини и Црној Гори, који је вероватно сачињен непосредно пред пут реализован маја 1908. године. Цвијић је дозволу за ово путовање добио директним заузимањем аустроугарског посланика у Београду, грофа Форгача (Корићанац, 2015). Цвијић у својим бележницама наводи детаљан план путовања, при чему се јасно види његова траса кретања. Тако се он из Београда 19. маја упутио возом до Локве (станица на железничком правцу Загреб–Ријека) и даље до Бакра. Свој теренски рад посвећен проучавању ерозивних карстних површи у околини Бакра и Цриквенице наставио је пешке. Потом се лађом упутио ка Шибенику, извршио је студију Крке и Зрмање, те области Сплита и Книна, крећући се долином реке Цетине све до Омиша. Наставља истраживања на подручју Макарске и Метковића, да би затим обишао делове Босне и Херцеговине (Требижат, долина Неретве, Прењ, Невесиње, Столац), те се кроз Попово поље попео на Орјен, одакле се спустио у Црногорско приморје, односно у Херцег Нови. Посвећује се проучавању приобалног појаса Јадрана и задржава се у Бару, Улцињу и Которском заливу. Цвијић је и раније истраживао ово подручје, тачније 1899. године (Freeman, 1967). Ова теренска истраживања он помиње у својим радовима: „Заузет другим питањима, тек сам 1908. г. предузео са г. Боривојем Милојевићем велику екскурзију ради испитивања површи у Далмацији, Херцеговини и Црној Гори“ (Цвијић, 1914, с. 193).

Такође, из овог рукописног текста сазнајемо да Цвијић након истраживања планира одлазак у Невшател у Швајцарској, где се придружује научној екскурзији коју организује Ханс Шардт (Hans Schardt). Организовање научних екскурзија, уочи и након конгреса, било је уобичајено, а на њима су учествовали водећи светски геолози и географи. На основу детаљног плана путовања и временског распореда који је представљен, може се претпоставити да његов одлазак у Невшател и Женеву има за циљ учествовање на Деветом међународном географском конгресу (28. јул – 6. август 1908). Цвијић на конгресу представља своја истраживања на теме које се баве геоморфологијом морске обале (*Flexuratige Dislozierung der Meeresküsten und Talbildung*) и глацијацијом (*Pleistozane Hebungen und Vergletscherung*), о чему сведочи следећи текст: „Неки од најинтересантнијих радова у вези са темама секције 4 (Глацијација) представљена је на генералном састанку који је одржан у Аули, али међу мноштвом радова ове секције треба на првом месту поменути рад проф. Цвијића (из Београда) на тему Плеистоценска узвишења и глацијација (*Pleistozane Hebungen und Vergletscherung*)“ (Chisholm, 1908, pp. 369–370).

На дну странице приметан је запис имена и адресе у Греноблу, очито исписан другачијим рукописом, а везује се за Пјера Лорија (Pierre Loure) (1866–1956), сина Чарлса Мичела-Лорија (Charles Mitschel Loure) (геолога) и заменика директора геолошке лабораторије на Универзитету у Греноблу, који је такође био један од учесника овог конгреса.

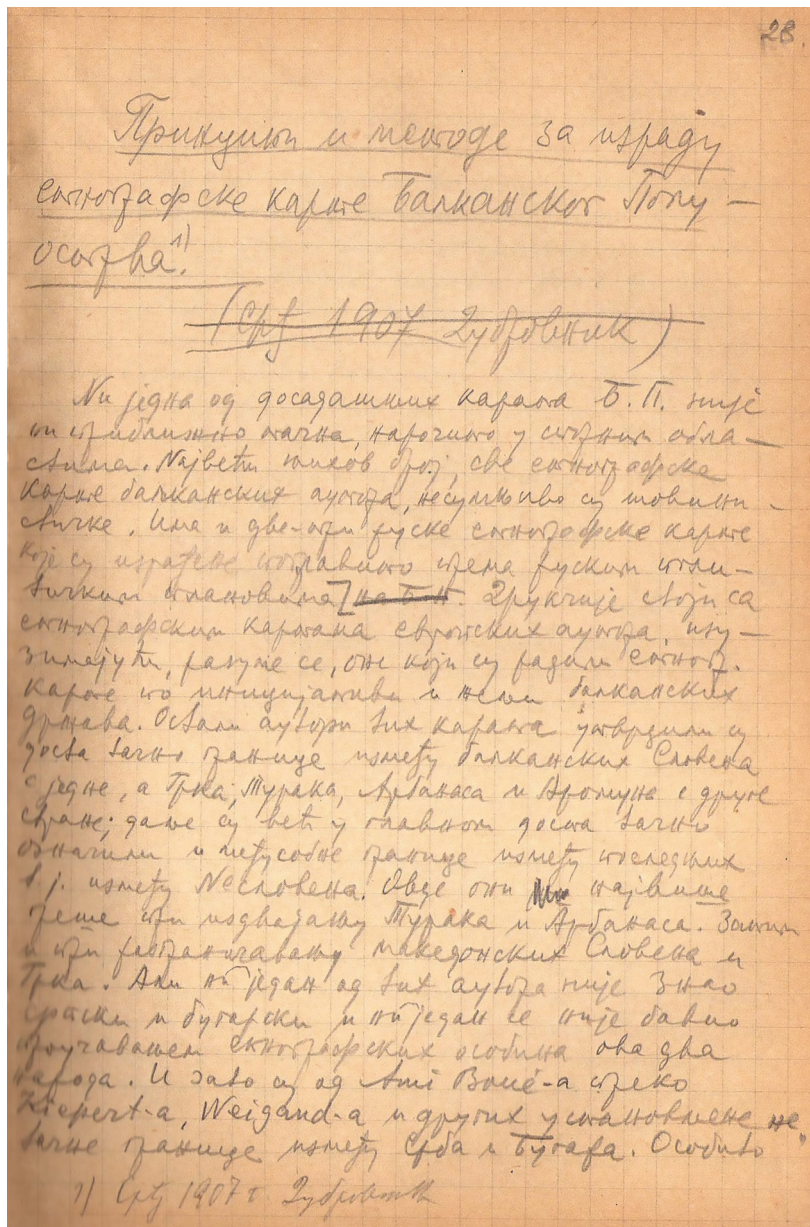

Скица представља саставни део теренске бележнице која је сачињена током истраживања Трескавице и приказује синтетички попречни профил „*Николино Ждрело*“ са литолошким карактеристикама и морфогенетским елементима. Ово истраживање Јован Цвијић је извршио ради прикупљања глацијалних трагова у Ђабенском цирку на Трескавици. То је најкрупнији глацијални облик и највећи плеистоцени цирк по чијем дну се пружа линијски издубљен ров по оси цирку, под називом Николино ждрело.

На овом профилу Цвијић је приказао „изломљен“, тј. неусаглашен профил ждрела, од Бијелог до Великог језера, на дужини од око 2 km. Подински литолошки део Ђабенског цирку обележио је словима, која означавају геолошке формације, а детаљније објашњење дао је у легенди, у тексту бележнице. На кривој линији профила обележени су његови делови са акумулацијом моренског материјала, који су по Цвијићевом мишљењу осим ерозивног облика цирку од главног значаја за реконструкцију плеистоцене глацијације. Како Цвијић описује, моренски материјал на скици приказан је у више литолошких и морфолошких типова, при чему издваја кречњачки моренски материјал (приказан угластим формацијама) и моренски материјал од верфенског пешчара (приказан тачкасто). Такође, на профилу се запажа неколико мутонираних стена и комчића, формираних леденом масом плеистоценог ледника. Ову скицу је у истом графичком облику, припремљену за штампу у бојама, Цвијић објавио у књизи *Глацијалне и морфолошке студије о њланинама Босне, Херцеговине и Црне Горе (1899)*.

Након Ј. Цвијића, овај део Трескавице проучавао је Боривоје Ж. Милојевић (1934), док новија истраживања нису вршена. Један од разлога је и последица грађанског рата у Босни и Херцеговини (1992–1995), односно чињеница да је Трескавица једна од планина са густо покривеним, али не и систематским минским пољима, што представља опасност при кретању неопходном за истраживање.

Милован Миливојевић

Рукописни текст на 13 страница под називом „*Принципи и методе за израду етнографске карте Балканског полуострва*“ који је забележен у Срђу крај Дубровника 1907. године, Јован Цвијић је изложио исте године на Шестом конгресу италијанских географа у Венецији. Рад је објављен на италијанском језику 1908. године у Зборнику радова са конгреса под насловом *Circa il principio scientifico ed il metodo per la costruzione di una carta etnografica della Penisola balcanica*, док је на српском језику рад објављен под истим називом 1923. године у публикацији „Говори и чланци“ (1923δ).

Као познавалац етнографских прилика Балканског полуострва свога доба и тадашњих политичких и историјских дешавања која су утицала да се на овом простору формира карактеристичан (сложен) етнички мозаик, Цвијић је указао на потребу израде етнографске карте Балканског полуострва. Из тог разлога је у рукопису забележио да ову „*карту треба израдити на чисто етнографској основи*“. Сматрао је да су етнографске карте балканских, руских и осталих страних аутора више осликавале политичке аспирације земаља из којих су аутори карата долазили, него што су приказивале стварну етнографску композицију народа Балканског полуострва. Зато је Цвијић у свом рукопису навео да је неопходна помоћ италијанског Географског конгреса у виду формирања одбора, састављеног од најеминентнијих стручњака, код којих знање и објективност превазилази потребу да се политичке претензије сакрију иза картографских метода и картографских симбола.

Сузана Ловић Обрадовић, Драгољуб Штрбац

У свим окупним крме мена во свом. Највећи укупни број
 преко 6000 и многу други и мена у брањеном окуп. Број у
 Цвијићу ~~1.440~~ 1,114,922, мена 1,051,448. Београд окупације
 мена мена преко 5000.

1884 вана 1,901,736 + 267.657 (убијене)

Припадност припадности: 1. ~~Београдски~~ 2. ~~Београдски~~
 3. ~~Београдски~~ 4. ~~Београдски~~ 5. ~~Београдски~~.

Најмањи проценат: 1. ~~Београдски~~ 2. ~~Београдски~~
~~Београдски~~ 99,373 до 23,039 ~~Београдски~~.

4 2

70

У склопу својих истраживања, Јован Цвијић се бавио и полном структуром становништва тадашње Србије. У рукописима за које се претпоставља да су настали између 1888. и 1893. године, он истиче знатно већу заступљеност мушког у односу на женско становништво и то речима: „Људи у Србији 1.114 942, жена 1.051 448“. Његове процене не одступају знатно од резултата које је дао попис 1890. године, према којем је у Србији било 1.109.885 мушкараца и 1.052.076 жена (Статистика Краљевине Србије, књига 1, 1893). У оквиру сагледавања полне структуре становништва, у својим рукописима, дотакао се и регионалних разлика у односу међу половима. Истицао је округе са знатно већим бројем мушкараца у односу на број жена, пре свега „највећу диференцијацију... између људи и жена у Врањском округу“. Такође, и према подацима наведеног пописа који је уследио, четири округа су имала 4000 и више мушкараца него жена: Подунавски, Пожаревачки, Топлички и наведени Врањски, у коме је било 76.910 мушкараца и 72.372 жене. Градове Београд и Ниш, који су имали посебан статус, посматрао је одвојено од округа и у рукопису наводи: „Београд њоказује мање жена њреко 5000“. Подаци пописа из 1890. године ову тврдњу и потврђују, а према њима у Београду је живело 31.738 мушкараца и 22.511 жена.

Пораст броја становника, као једна од појава која је била карактеристична за подручје Србије у то доба је такође обрађиван у бележницама Ј. Цвијића. Како је претходни попис спроведен 1884. године, њега је постављао као основу за рачунање пораста броја становника. Тако наводи у рукопису „1884 било 1,901 736 + 264 654 (увећање)“. Резултати пописа из 1890. године приказују за нијансу другачије стање. Број становника Србије се у овом међупописном периоду увећао за 260.228, односно са 1.901.736 на 2.161.964 становника. Такође, Цвијић се бавио и регионалним разликама у порасту броја становника између два пописа. Он истиче „џроценатџ џрирашиџаја: 1. Тоџлички, 2. Моравски, 3. Врањски, 4. Краџујевачки 5. Подунавски“ као округе са највећим порастом броја становника, а „најмањи џроценџи: 1. Уџички, 2. Црноречки“. Показао је и апсолутни пораст броја становника у посматраном периоду, а издвојио је „Тоџлички од 99.373 за 23.039 џорасџао“. Резултати пописа 1890. године, показали су нешто другачије односе. Топлички округ је у овом међупописном периоду увећао свој број становника за 22,3%, односно за 21.836 у апсолутном порасту. Моравски је забележио пораст од 13,45%, односно са 141.200 на 160.191 становника, што је у процентима мање од Врањског, Крушевачког, Крагујевачког и Подунавског округа, а у апсолутном порасту мање од Подунавског, Врањског, Пожаревачког и Крушевачког.

73.

Географски услови

Особине узрале ниво из Мајегура
 чине и бугарског једног типа Мајегура
 па се у Панањској, јужног
 типа

1. Биволна група
 Уобичајна врста се налази
 и уобичајна врста

Особине врста, врста
 Има ниво је врста и врста и
 врста је врста врста врста

2. Криволине врста
 Ова врста се налази, врста врста,
 врста, врста, врста врста
 врста и врста врста
 врста и врста, врста врста
 Мајегура и врста и врста
 Ова врста

Врста врста и врста - врста врста,
 врста и врста врста и врста врста,
 врста

Врста и врста врста врста
 врста и врста врста и врста
 врста

У о врста врста и врста врста
 Врста и врста врста, врста врста и
 врста и у врста, врста врста
 врста врста врста и врста врста

Један од рукописа из теренских бележница носи назив „Динарски њић“ и у њему Јован Цвијић описује психичке особине и физичке карактеристике динарског становништва, које насељава подручје од „Маријиндола и Бојанаца њреко њорској Коњара до у Пашировиће, јужно од Боке“. Наведено подручје, од Мариндола (Маријиндола, како пише Цвијић) и Бојанца, насељених места у области Бела Крајина у Републици Словенији, до Паштровића, јужно од Боке Которске, прати правац пружања Динарских планина на дужини од око 700 km. За становништво које насељава ово подручје каже да су „виџки људи“, али да их одликује „извесна њривидна неморалност и сџварна њромост“. Фуснота са леве стране текста „онај катџолик код Бенковаца“ може указати на то да је овај опис настао на основу сусрета са извесном особом, те даље у тексту додаје да „зна шџа је најбоље и највеће и осећа јаку вриједност њличности“.

Наведени рукопис представља само један од бројних у бележницама у коме пише о динарском типу личности. Скуп сазнања о динарском типу становништва, који је стекао на многобројним теренским истраживањима, објавио је у књизи *Балканско њолуостџрво и јужно-словенске земље (1922a)*. У њој даје свеобухватни приказ географске распрострањености, психичких особина и варијетете динарског становништва на 58 страна.

Сузана Ловић Обрадовић

5

Уједначеност и једноликиост
динарских Срба.

Говорише се скупштина, забавана
долина која је некад била Божићева
за део са ~~Београдом~~ и сада већина само
некоје српске оулевама. У којој има
много сарајевана или дојева
старог становништва у околним местима
која су била на удару. Ипак и ако је то
старо, од околних околних становништва,
мудри су то осећали и мислили као
на ср. у Јадру. Виде се у урнатинама лица у
мрљави очију; нека душа, нека душа као
и тамо.

Али пошто неки муди неки
осећања и неки нације у ново
ослободеном крају од Рачке до Мез
Многостру, и ако је већина доје-
ваца и Београдских становника, с
Рачке и Милитарског краја и т.д.

Али су још уједначенији
неки муди. Нека сила да муда, са
израгом осетљивим становништвом,
која су ме јаво. Неке сила да муда
старог времена у Јадру. Неке су
овде као коједеваца још боље
сакупаје дубоке народне осећања,
душева, оне што прети свету.
Заво, Нека је у овом при-
митивнијем, народу од већег
знања је срси ваједа са
мушкимавн оубу. За муда.

У теренским бележницама Јована Цвијића налази се и рукописни текст под називом „Уједначеност и једноликост динарских Срба“. Поменути рукопис забележио је неко од његових пратилаца са путовања. У њему он посебну пажњу посвећује особинама динарских Срба, њиховој снази и сазревању у различитим историјским околностима. У уводном делу текста Цвијић даје илустративан пример Гокчанице, како каже „скровиће, забачене долине која никада није имала бољих услова за везу са околним областима“. Њен положај између реке Ибар и планина Жељин, Гоч, Равне планине, Студене планине, Жарачке планине и Плањанског брда утицао је на Цвијића да је означи као „област везану само њешико њролазним њушевима“.

Део размишљања Цвијић посвећује пореклу становништва и записује: „У њој има многи стварица или досељеној ствари стаништва из околних места која су била на удару“. То је један од разлога што Цвијић за ово „одвојено стаништво“ каже да су „јошвише исти људи, истих осећања и мишљења“ као сви остали у новом, ослобођеном крају „од Рашке ња до њред Мишировицу“. Занимљиво је да их пореди са становништвом Јадра и каже да се њихове сличности виде у цртама лица, изразу очију, души и духу. Истакнуту улогу даје женама. Описује их као „особе сивна лица, са изразом осећајним интелигентним“ које су као конзервативне још боље сачувале „дубоке, народне особине, душевне, оне што њокређу свети“. Према њему сеоска жена је у „овом њримивнијем народу од веће значаја јер носи заједно са мушкаром борбу за животи“.

У свом капиталном делу *Балканско њолуострво и јужнословенске земље* (1922), у поглављу *Етничко јединство и њсихички њијови*, посебно издваја улогу динарског типа са својим варијететима. У рукопису наглашава да је услед различитих догађаја и искустава сазревање овог становништва особито видно: „Уме сад и зајлеиене ствари сам да оцењује и одмерава“, стога га је „њешико завеси фразама и унеи у њеи узрујаности и рђаво мишљење, као што је раније било моћно“. Како је у више наврата констатовао, динарски Срби имају јасну националну свест и душу и дубоко укоренен национални морал и мисао, а Балкански ратови и Велики рат (Први светски рат) само су један од многобројних доказа.

Више детаља о овој области и становништву сазнајемо из каснијих истраживања Радослава Павловића. У књизи „Подибар и Гокчаница“ (1948) он пише да Гокчаница представља добро затворену жупу у северним, западним и северозападним оградима планине Жељин, речице Гокчанице и реке Ибар, коју чине четири села: Гокчаница, Церје, Рудњак и Пределе. У овом пределу Гокчаницом се називају и села (засеоци) Борово, Дубоко, Црвањ, Добра Буква и Равни. У поменутом делу аутор наводи да је осим староседелачких родова присутан већи број досељеника који припадају динарској, косовско-метохијској, вардарско-моравској, тимочко-браничевској и шопској струји. Према његовом мишљењу, за етнички састав ове области од највећег значаја је досељавање становништва из Васојевића, Доњег Колашина на Лиму, Ибарског Колашина, „од Пазара“, „од Дежеве“, из Ибра и из Старог Влаха.

Стефан Денда, Јасна Стојановић

80

Шварцка, јамска села

Село Бутке у доњој страни и михов се
 налази у јужном делу јамског у ланском делу,
 данас, ређе у савременим кућама.

Обиче се село зове насеље, ~~назив~~
 Niederlassung, на два, или 2 Бутке. Гош.
 село се село зове насеље Бутке, земљиште
 или савремене. У њима су Бутке у доњој
 страни у савременој савременој страни, на
 јамској страни су данас једна од зграда, ама
 јамској страни су једна од 1 км. У савременој
 су ова села: Брзине, Шварцка, Та,
 Брзине, Шварцка, Брзине, Брзине,
 Та.

Село Шварцка у јужној страни је савремено
 у доњој страни: на савременој страни
 су су јужној страни села, на 3-500 м.
 јужно од зграда, али је Шварцка.

Брзине су савремено, Та,
 Брзине и сва савремена савремена су насеља
 "села" или савремене

Село у доњој страни, тек на савременој
 страни савремена и савремена савремена
 Брзине, Брзине и све; михов савремена у
 савременој страни у савременој страни,
 на то село "на савремена, за 100 м
 насеља, а и једно село, савремена у
 савременој страни.

Обиче, у јамској страни у савременој
 страни, на страни у савременој страни
 једно савремена савремена; ~~на~~ на
 савременој страни Бутке савремене у савременој
 савременој страни

У приказаном рукописном тексту Јован Цвијић бележи тумачење и обухват појма села у ибарско-рашком крају. У раздијеној форми поменутих области село представља место где се неко настанио, најчешће најмању насеобинску јединицу (Цвијић, 1922): „*Овде се село зове насеље, Niederlassung* (немачки појам за мало село – прим. М. Д.), *иа било 1 или 2 куће. Уошшице се селом зову мале ĩрује кућа, цемати или вазелинилије. У њима су куће у близу као у селима власинској шииа, „села“ цемати су даље један од другои али рејко ĩде више од 1 km.*“

Појам села, односно насеља на простору које је Цвијић проучавао, различито је третиран. Уочава да је на простору Балканског полуострва заступљена шареноликост у тумачењу и прихватању овог појма, третирајући за село свега неколико кућа, чак и једне, преко малих привредних целина и више задруга, збијених чифлука и великих села (Цвијић, 1922). За њега је та проблематика била више филолошке природе, те се њом није нарочито бавио, осим индиректно, у виду терминолошких појашњења која често срећемо у његовим делима. Једна таква дискусија изложена је у делу *Анїтроїоїеоїрафски ĩроблеми Балканскої ĩолуостїрва* (1902).

Издвојени рукопис из Цвијићеве бележнице наглашава разлику у тумачењима овог појма, поредећи га са власинским типом. На овом простору села су представљена једном или две куће, али често и породичним задругама, дељеним у цемате, крајеве или засеоке (Цвијић, 1922). Њиховим ширењем и срастањем формира се просторна јединица, позната у данашњим административним оквирима.

Прикупљајући спорадично сазнања о овим појмовима, Цвијић претпоставља развој његовог значења. Претечу чини првобитни појам о селу, тзв. *заселије* – „мали чопори кућа из којих се села развијају“ (Цвијић, 1902, с. 55), заступљен у западним крајевима Полуострва, планинског карактера, где се село изједначавало са појмом задруге, односно кућама једне задруге. То су тзв. мала села која је он поистоветио са појмом *Niederlassung*. Нарастањем и састављањем тих малих села настајали су *засеоци*, као самосталне целине у оквиру сеоских атара, повољног положаја и сачињене од више породичних задруга (Ердељановић, 1902). Често се овај појам мешао са појмовима крај, махала којима се означавају поједини делови села, различите топографске целине, као и *цематима*, којима се означавао онај део села у којем је лоцирана једна породична задруга. Услед удаљеног положаја од матичног села, њихова самосталност је јачала, досељавањем и множавањем становништва насеобина је расла, те су се засеоци постепено, а нарочито након ослобођења, ширили, јачали и постајали самосталне просторне целине, познате као данашње административне јединице (Цвијић, 1902, с. 56).

Марија Дробњаковић

Приказане странице теренских бележница Јована Цвијића су делови рукописног текста насталог током Подрињске екскурзије спроведене од 10. до 18. јула 1901. године. Рукописи се односе на положај, морфологију и физиономију сеоских насеља на планини Цер и у Шабачкој Поцерини. Сеоска насеља у Шабачкој Поцерини припадају мачванском и јасеничком типу насеља. Према Цвијићевим наводима *„до њрве њоловине XIX века села у Мачви, у Колубари, у смедеревској Јасеници, у доњој Морави и око Саве и Дунава њриѡадала су у ѡлавноме сѡаровлашком ѡиѡу, заѡим шумадијској врсѡи и ѡѡслетѡку су се све више ушоравала. Куће су као и у сремским и ѡанѡјским селима или у варошицама Срѡије ѡравилно расѡоређене с ѡбе сѡране друма или важѡијеѡ сеоскоѡ ѡуѡа. По расѡореду кућа ѡво су друмска села, чије куће нису ѡѡѡво никад на сокак изнесене, већ су увучене унуѡра, у шљивак. Слична су шумадијској врсѡи села, само се у ѡѡлико разликују, ѡиѡ су куће ѡлиже једна друѡј“*.

Ј. Цвијић уочава и значајне разлике у морфологији мачванских и јасеничких села. У Шабачкој Поцерини Цвијић препознаје мачвански тип сеоских насеља. Морфологију насеља описује тако да се „две главне улице секу под правим углом у облику крста. Село има, углавном, крстаст облик; каткад има и више споредних улица које су паралелне са главним. Али се увек знају две главне улице и главно раскршће око кога има највише празног простора. На њему се диже велики дрвени крст или познате крстаче, као по старим гробљима; ту је сеоско зборно место, ту се игра коло, ту су школа, судница, механа, магазе, ковачница и по која боља кућа“. „Ова се села разликују од села збијеног типа по томе што имају правилне и дуге улице, и што су куће, иако ѡлиже, ипак разређене. У Шабачкој Поцерини сеоске куће су ѡнако исто разређене као и у селима разређене врсте у Шумадији“ (Чубриловић и др, 2000, с. 247).

Александра Спалевић

+ Метре су именовани, бројеви су, али и италијански и француски
+ и у овим случајима
Државни мапама ~~описане~~ описују Дунав
До Трумиса ивица је то узлегла
Држави су били ивица дуге иле Крајине
Тргови и Дунај, Трговица, Новосадски, Малина
Крајина Маа и река Дунај још једна, а у овом
се види:
Коричани ивица ивица још једна
Не је ивица у овом случају, оца ивица
То. Не је ивица једна. Само ивица
ивица иле ивица, а не једна. Не још једна
једна ивица а не ивица ивица иле
+ Не је ивица иле ивица. Иако ивица иле
једна ивица иле ивица, не је ивица
једна иле иле иле, јер иле иле иле
једна иле:
Држави, иле иле, само иле
иле. Иле иле иле иле иле
једна иле иле иле иле иле
иле иле иле, иле иле иле
иле иле иле иле иле, јер
иле иле иле иле иле.
Иле иле иле. Само иле
Само иле иле иле иле иле
иле иле
Често: иле иле, иле иле
иле иле иле иле иле
Иле иле иле иле, иле иле
иле иле иле иле, иле иле
иле иле, иле иле иле иле иле
иле. Иле иле иле иле иле,
иле иле иле иле иле иле

У првом делу рукописног текста под називом „*Животи малих паланака поред Дунава*“ Јован Цвијић анализира начин живота у варошицама у клисури Дунава, као и природне карактеристике простора које су га условиле. Цвијић сматра да до Великог Градишта „*животи јако пулсира*“, за разлику од варошица дунавске клисуре, које су без духовног живота. Он истиче: „*Није ниједној часојиса. Само по неке пољопривредне новине, и то рејко. Не знају за духовне покретне и за њихове представнике. Није гимназије, није суда, Текија и Брза нису ни среска места*“. Цвијић каже да ова насеља „*нису ни села ни вароши*“. Наводи риболов као главно занимање, док су занати и трговина слабо развијени. Наглашава да је живот у целини на ниском ступњу развоја и пише о малој предузимљивости и ситном егоизму становништва, чији је узрок „*одвојености у Клисури, изолованости какве иначе нема у Србији*“. Такву изолованост он описује следећим речима: „*Нема пушта поред Дунава, осим између Текије и Кладова. Високи одсеци Ђердапа. Разривености долинама, иако да је комуникација местимична, као изнад Текије, ижега не по Алпима. То је због огромне ерозије од Дунава, који у залеђу сивара долине врло стирних сивара*“.

Цвијић у наставку говори о рибарству као о примитивном занимању, које не даје сталне приходе. Истиче важност присуства јесетре и моруне, које долазе из Црног мора, и чији улов обезбеђује (релативно) велику добит, за разлику од улова обичне рибе. Он сматра Кладово најразвијенијим насељем, а Текију описује као најзатворенију варошицу која прераста у рибарско село. Наведена насеља окарактерисао је као „*здрава места*“, без заразних болести и са честим случајевима дубоке старости.

Садржај наведених рукописа Цвијић је најпре објавио у *Антропогеографским проблемима Балканског полуострва (1902а)*. У поглављу о положају насеља, он говори о савско-дунавском појасу варошица и истиче ђердапске варошице, формиране на местима где је саобраћај постајао тежи. У истој књизи Цвијић даје списак села у Србији, проглашених варошицама, међу којима су и неке ђердапске варошице. Рукописи о ђердапским насељима најдетаљније су објављени у књизи *Балканско полуострво и јужнословенске земље: основе антропогеографије (1922а)* у поглављу *Положаји и типови насеља*. Овде Цвијић говори о варошима које се налазе у клисурама великих река и као пример наводи ђердапске варошице. Објашњава нижи ступањ живота великом изолованости, која је пресудан ограничавајући фактор за развој тих насеља.

Након Цвијића, Милисав Лутовац је спровео привредно-географска проучавања у области Неготинске Крајине и Кључа (Лутовац, 1959), са освртом на значајна привредна и демографска средишта. Етнолошка проучавања ђердапских насеља, рађена са циљем њиховог измештања услед изградње ХЕ „Ђердап“, обухватила су и испитивања географских одлика Ђердапа (Лутовац, 1973; Радовановић, 1973). Антропогеографске и привредно-географске одлике насеља Ђердапа проучавала је Олга Савић (1977; 1989), а рађена су и географска истраживања на нивоу општина (В. Градиште) (Радовановић, 1989).

Дубровник

54.
 Kao u završku je nemoguće biti jasnije. Ura u
 ostanak Dubrovnika letim u najzanimljivijim
 an, an nema nikakve koristi, kao što je ovaj
 Dubrovnik: od jezika i običaja, njegov samostan i crkva
 četa, grada, od kulture koja ga čini sva u cjelini
 misao se vodi do ura i ostalo. Ovo je godine
 kao u čitavom i ostalo, sa čitavom u cjelini,
 i ostalo, i ostalo, jedna je cjelina
 cjelina.

Uzročnici našeg života u Dubrovniku
 Nema u se i ostalo, Dubrovnik i ostalo,
 Mare i ostalo

U ovom slučaju. Ura kao u našem životu
 Nema u se i ostalo, u našem životu, u našem životu
 Ura kao u našem životu, u našem životu, u našem životu
 Ura kao u našem životu, u našem životu, u našem životu

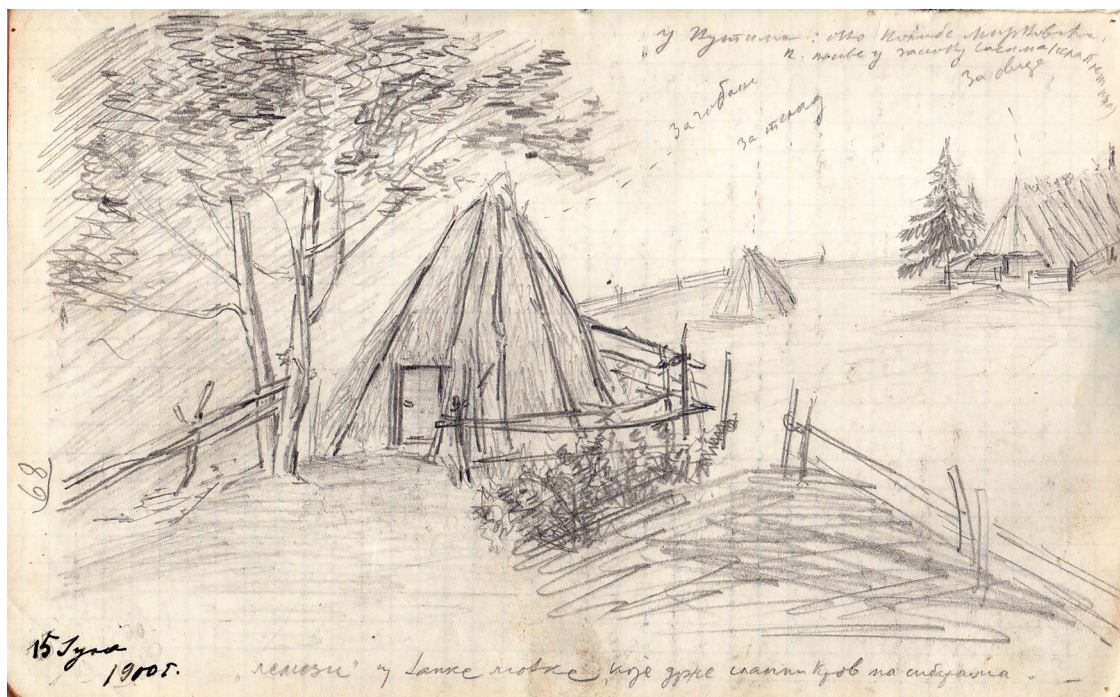
Ura kao u našem životu, u našem životu, u našem životu
 Ura kao u našem životu, u našem životu, u našem životu
 Ura kao u našem životu, u našem životu, u našem životu

Ura kao u našem životu, u našem životu, u našem životu
 Ura kao u našem životu, u našem životu, u našem životu
 Ura kao u našem životu, u našem životu, u našem životu

Рукописни текст представља део теренске бележнице коју је Јован Цвијић писао током истраживања Далмације и приморја. Запажања о Дубровнику заузимају 15-ак страница ове бележнице, а у овој публикацији су приказане прве две странице. Текст првог пасуса: „*Као целина је нешто врло рејко. Има у осталој Далмацији лејших појединих грађевина, али нема никакве целине, као што је град Дубровник: од једној слива, један смисао и дух свега града, од Сиградуна до краја оних улицица што се високо уз скале њењу. Град је дакле као и његова историја, са континуираном, по плану, смишљено, једна једносавна целина.*“, као и реченица испод графитном оловком одбаченог текста: „*Појед на учину који граду Дубровнику од Пила до Плоче ништа не сјречава.*“ готово дословно су објављени у првој књизи Балканској полуострва и јужнословенских земаља (1922): *Осамнаестна глава: Друштвене и психичке промене, Положај и значај Дубровника* (с. 402). У овом рукописном тексту Цвијић запажа и следеће: „*Једнолике камене куће Сиградуна. Истичу се кнежев Двор, Дивона и манастир Мале Браће. Све поилочано. Чисто као чиста кућа*“. У последњем пасусу примећује да је Дубровник „*Најочуванији град на јадранском приморју ... Изложен свим утицајима медитеранске климе, и свим њеним ветровима*“.

Из овог примера може се препознати Цвијићево посматрање целине појаве – града, и то упоредо са проматрањем његове физичке структуре и уређености простора. Запажања о Дубровнику поглавито су објављена у *Балканском полуострву и јужнословенским земљама* (1922), мада се као пример наводе и у другим синтезним разматрањима различитих антропогеографских, етно-културних, економско-географских и политичко-географских процеса. У делу *Антропогеографски проблеми Балканској полуострва* (1902) Цвијић, доводећи у везу типове вароши и варошица са четири културна појаса Балканског полуострва, издваја медитеранску групу вароши, у чији далматинско-млетачки тип сврстава Дубровник. О његовом значају, у публикацији из 1922, Цвијић је записао да је „од највеће важности на јадранском приморју био материјални и духовни развитак Дубровника“. У истој књизи, Цвијић је дао целокупну географију Дубровника, сагледану, за њега једином правом, генетском методом – од физичке географије простора до културе и цивилизацијских тековина ове складне материјалне и духовне целине.

На ова Цвијићева разматрања убрзо се надовезао историчар Илија Синдик у тексту „Дубровник и околина“, објављеном 1926. у едицији „Насеља и порекло становништва“. Занимљиво је и да је Синдиково име записано на првој страници Цвијићеве теренске бележнице, што указује на њихову вероватну међусобну сарадњу и заједничко истраживање. Синдик је у свом тексту детаљније објаснио урбану морфологију и дао детаљније историјско-географско тумачење развоја града и његове околине.

Скица представља саставни део теренске бележнице Јована Цвијића која се бави истраживањима Западног Поморавља. На скици „Сибара у Кушима: око колибе Маринковића, који живе у засеку Саси, село Плешин (Рашка)“ која је сачињена 15. јула 1900. године, дат је графички приказ објекта за смештај пастира, у форми тзв. „сибаре“ са назнаком „за чобане“, док се у позадини такође виде оне намењене смештају стоке, са знацима „за шелаг“ и „за овце“. Цвијић је током својих истраживања посебну пажњу посветио позицији и изгледу насеља, као и аспектима народне архитектуре која је у то време постојала на територији Србије. Притом је посебно анализирао сеоску архитектуру, проучавајући на њеним основама најранији историјски развој људских насеља на подручју Балканског полуострва.

Приликом теренских истраживања подручја Ужичких планина, Мучња, Рашке области и Ивањичког краја, Цвијић даје детаљне описе сеоских насеља, при чему посебну пажњу посвећује архитектонским детаљима у изградњи традиционалне сеоске куће. Цвијић међу првима покушава да размотри историјски развој српске архитектуре, а за првобитни примитивни облик куће узима сибару: „Најпримитивнији облик куће који можемо поуздано утврдити јесте кућа сибара. Сибара се и до данас одржала у планинским крајевима и служи поглавито као пастирска колиба, сасвим изузетно као кућа пукe сиротиње“ (Цвијић, 1922, с. 193). Притом он наводи да постоје разни називи који се у различитим подручјима јављају за исти тип куће: сибара, бусача, дубирога и кулача. Осим географске распрострањености села у којима је заступљена сибара као тип куће или привредне просторије, даје се детаљан опис конструктивних елемената и начина градње. У оригиналним рукописима налази се неколико интересантних описа: „Сибара: унутра су конично састављене облице или сибе, преко њих кровина, по конци. облице, и зову се „лемези“ или „пирисли“; све кошаре за стоку су ње праће“. „Лемези су њанке мојке које држе сламени кров на сибарама“.

Рукописи из Цвијићевих бележница послужили су као основа за каснија детаљнија проучавања аспеката народног градитељства у оквирима антропогеографије. Детаљне описе куће сибаре Цвијић је објавио у више својих радова и у публикацијама *Антропогеографски проблеми Балканског полуострва (1902а)* и *Балканско полуострво и јужнословенске земље: основе антропогеографије (1922а)*. Јасно је да овај сегмент Цвијићевог рада припада антропогеографији и етнографији, али и архитектури. На то указује и чињеница да водећи српски архитекти Бранислав Којић (1958), Александар Дероко (1964; 1968), Финдрик Ранко (1982), Милорад Рибар (2001), и етнографи Јован Ердељановић (1902; 1927), Љубомир Павловић (1925), Рабија Хасанбеговић (1964; 1984) и други, често цитирају Цвијићеве констатације о аспектима народног градитељства. У поговору своје књиге Дероко (1964, с. 87) каже: „Компаративан преглед архитектуре на целом Балканском полуострву дао је, још 1902. год., Јован Цвијић“.

Александра Терзић

КУЋЕ ПОРОДИЦЕ МИЈАЈЛОВИЋА У ПРЕСЈЕЦИ,
ИБАРСКИ КОЛАШИН

170

ЈЦ_269_д

Скица приказује групацију кућа породичне задруге Мијајловића у заселку Пресејци, смештеном у источном делу села Брњак, једном од најстаријих села Ибарског Колашина. На скици није обележен датум израде, нити је потписана, али може се претпоставити да је настала у време када је Јован Цвијић истраживао простор Македоније и Старе Србије, око 1900. године, док је из Митровице (данас Косовска Митровица) путовао за Пећ (Цвијић, 1906; Станковић, 2015), као и да ју је нацртао Антоније Лазић, његов дугогодишњи технички цртач (Ђалић, Стошић, 2015). У Цвијићевој бележници стоји да је иста групација забележена и на фотографији, али вероватно ни скица ни фотографија нису публиковане.

Приказано имање илуструје просторно-функционални размештај објеката и начин градње својствен селима која припадају ибарско-рашком варијетету разбијеног типа (Цвијић 1902; Лутовац, 1954). Не располажемо подацима о породици Мијајловић, мада сведеност у материјализацији, форми и броју приказаних објеката указују да је пре реч о скромном задружном домаћинству, него о репрезентативном примеру каква су уобичајено наводили аутори који су крајем XIX века писали о начину живота у селима Србије (Милићевић, 1876; Поповић, 1950; Каниц, 1989). Групацију задруге Мијајловић чиниле су главна кућа и споредни објекти – клет и кошаре. Главна кућа и клет су биле дрвнаре са хоризонтално слаганим дрвнима, четворосливних кровова стрмог нагиба, покривене сламом притиснутом дугим и танким дрвеним облицама (лемезима). Кошаре су такође биле дрвнаре покривене сламом, изузев једне која је изгледа била направљена од кровине, попут *сибаре*.

Групација је била јасно оивичена релативно високом плетеном оградом, чиме је био формиран простор дворишта. Ограђивање породичних имања на селу почиње крајем XVIII века ради повећања безбедности (Финдрик, 1984), што ће касније бити тумачено и као наговештај стварања породичне задруге и чвршћих емоционалних односа њених чланова (Тимотијевић, 2006). Једино дрво приказано на скици уклапа се у Цвијићев опис предела села Брњак који карактеришу „*искључиво ливаде и њаше и рејке мале њивице*“.

Цвијићева изучавања и типологије сеоских кућа били су полазиште за друга проучавања села и народног градитељства. На његово дело директно ће се надовезати истраживања архитекти Александра Дерока (1968) и Бранислава Којића (1949; 1958). Од раних 1980-их година очување и заштита народног градитељства као културног добра постаје све значајнија тема широм Европе као и код нас (Павловић, 1986). Тада се реактуелизују и Цвијићева истраживања на која се у великој мери ослањају архитекте, конзерватори и етнологзи који се баве проблематиком заштите, реконструкције и ревитализације народног градитељства, попут Ранка Финдрика (1982; 1984), Слободана Ненадовића (2002) или Надежде Пешић-Максиминовић (2014).

(57) 17.
Утицај европских држава, нарочито
на развој и ширење Србије.

Пошто је у Србији крајем 19. и почетком 20. века дошло до значајних промена, нарочито у области привредног развоја, културе и политичког система, неопходно је истражити утицај европских држава на ове промене.

Утицај европских држава на развој Србије се може посматрати из неколико аспекata: привредног, културног и политичког.

Привредно, европске државе су имале значајан утицај на развој Србије. Увођење европских стандарata у привреду, нарочито у области пољопривреде и занатлијства, допринело је значајном напретку. Такође, европске државе су имале значајан утицај на развој индустрије у Србији, нарочито у области текстила и дрвене индустрије.

Културно, европске државе су имале значајан утицај на развој културе у Србији. Увођење европских стандарata у образовање, науку и уметност, допринело је значајном напретку. Такође, европске државе су имале значајан утицај на развој јавног живота у Србији.

Политички, европске државе су имале значајан утицај на развој политике у Србији. Увођење европских стандарata у политику, нарочито у области уставног система и парламентаризма, допринело је значајном напретку. Такође, европске државе су имале значајан утицај на развој дипломатије у Србији.

Утицај европских држава на развој Србије је значајан и неопходан. Без европских стандарata и метода, развој Србије био би значајно успораван. Стога је неопходно и даље истраживати утицај европских држава на развој Србије.

Приказани рукопис представља оригинални текст Јована Цвијића, за који се претпоставља да је настао током друге деценије XX века. Аутор свој рукописни текст започиње реченицом: „*Посйоји у времену када је „нейтачно йиштанье“ било најйошшеније*“, што сликовито описује политичку и друштвену „климу“ Србије тога времена. У уводном делу текста највише је речи о положају Србије и српског народа између аспирација великих земаља у окружењу, поготово Аустроугарске и Турске. Тим поводом аутор бележи: „*Многи интјереси, шјеритјоријалне шјезње и йрејшензије великих сила йодугарају се у истјочно йиштанье, чији је један део срјско йиштанье*“. Посебно се наглашавају витални политички интереси Аустроугарске ка простору Балкана, о чему Цвијић бележи следеће: „... *йроштивљење Аусјрије јачању и ушшицају Срдије, здој дојазни за своје обласји насељене Србима и остјалим Јужним Словенима*“. О овој теми, аутор је објавио резултате истраживања и запажања у књигама *Антјројојеојрафски йроблеми Балканској йолуосјрва – Насеља срјских земаља (1902а), Балкански раш и Срдија (1912а; 1912б) и Балканско йолуосјрво и јужнословенске земље: основе антјројојеојрафије (1922а)*.

У више наврата Цвијић се позива на писање немачког историчара Леополда фон Ранкеа (Leopold von Ranke), посебно на његову публикацију „Србија и Турска у 19. веку“ (von Ranke, 1879). Ранке је у овом делу, како аутор тврди, врло темељно описао међудржавне односе и ставове власти обеју земаља о политичком и друштвеном односу према историји датог времена. Изузетна вредност овог дела јесте истицање примарног значаја изучавања оригиналних извора, психолошких утицаја и објективног историјског става, као и разумевање појединачних, националних тенденција.

Цвијић изричито наглашава чињеницу да су турски утицаји на овом простору били апсолутно доминантни, све до политичких промена за време владавине кнеза Михаила Обреновића. Он се у овом делу рукописа позива на наводе Новаковића (1894), Гавриловића (1912) и Станојевића (1908).

Уз то, у рукописном тексту се даље истиче да су утицаји европских сила на друштвене промене у Србији били посебно наглашени за време владавине кнеза Милоша Обреновића и његовог наследника, кнеза Михаила Обреновића. Додаје и да је у то време интензивно растао руски утицај на Балкану, све до ратова у периоду 1876–1878. године и до ослобађања Бугарске. Аутор у овом делу јасно упућује на рат између Турске, с једне стране, и Русије и православних балканских држава, с друге. О наведеним историјским и политичко-географским дешавањима детаљније је писао у првом и другом издању књиге *Балкански раш и Срдија (1912а; 1912б)*.

35.

Карађорђе

Написао је да је још један пут у јулу у Манастиру
 де мисли да је ~~како~~ ~~познати~~ ~~на~~ ~~бана~~ ~~де~~
 манастира, а он још да се још на један
 манастиру Манастира. Карађорђе једна и још још
 још да су се још. У јулу је се још и
 још да се још. Једна је још Манастира
 манастира, који је манастира и још да још
 још од још на још. Он је да још
 да се још манастира и још да
 да се још. Карађорђе је манастира
 још и још. Још, још обичај на још
 још; а још још још, он још
 још" Још још још он још још обичај
 још

У јулу је још још још још још
 манастира и још још још још
 манастира још на још још
 још, у још и још још обичај;
 још и још још. Још још још
 још да још. "Још још још, а
 још још још још (још још још, још још
 још, још још, још још још, још
 још: још још. Још још још
 да још. Још још још да још
 још још још још још. Још
 још још, још још да још још
 још 1893.

36.

Једна је још још још још још
 у још још (још) Карађорђе још
 де још. Још још још још још
 је још - а још, још још још
 још, још; још је још да се још
 да још, а још је се још. Још још
 још још још још још - још
 још још да још, а још је још
 још - још је још. Још је још
 и још и још још још, а још
 још - још: још још још још
 још још још још, ја још је још
 још још још још, ја још је још
 још још још. Још још, а још
 још: још је још још још још,
 још је још још још још, још је још
 ја још још, а још је још
 још

Још још, још још још
 још, ја још још и још и ја
 још још и још још још
 Још у још још још
 још још, ја још и још
 још. Још још ја још
 још још (још још, још,
 још још)

Још још још још
 ја, још још, још

188

Ђорђе (Георгије) Петровић Карађорђе (1762-1817) био је вођа Првог српског устанка и родоначелник династије Карађорђевића.

Јован Цвијић је у бележницама описао неколико анегдота из живота Карађорђа на основу којих се види да је он био преке нарави, али није био осветољубив. Када је био љут и ћутљив нико није смео да му приђе, нити да му се обрати. Некада му дође „уја“ што је назив за „најрасно решено, најла осећања, енергични њокрећи, врло карактеристично за виоленџини њиш.“ Следећу анегдоту налазимо у Цвијићевом рукописном тексту: „Пред Мишарску битку, у лојору у селу Бељину (деојр.) Карађорђе љуџиш све ћуџи. Док му нешџо рече џисар њејов – ваљда је скривио – а он ћуџи, џак џи маши Сџеву даџином, даџином; нико не сме да се џроџиви ни да моли, а од њеја се не оџима. Док већ у неко годџа џоџрчасмо молиџи и Сџеву оџурисмо џе џодеже, а Карађорђе доваџи крџалинку да убије, а Сџева се умеша у војнике и џако се сџасе. Сад сва војска и војводе и кџеџани џедају џо и једни с друџим шаџуће: јаој драџе кад он од своја џисара џако ради, ја шџа ће од нас ако скривимо. Уђе слоја, и да је рекао: хаџше сви на Сџеву да џрејаџише, џу се не би смео наџи ниједан, који не би на Сџеву наџазио, а џом на Мишарско Поље“. Цвијић сматра да овакво понашање Карађорђа није смишљено већ инстинктивно, али и корисно за оно време. Карађорђе у природи има нешто „бесно и зајо-ведничко, чиме је сџрах и џокорносџ уливао“. Убио је оца, брата и мачванске кметове. Кад код њега наступе тренуци немоћи, све може ићи у суноврат, а он се неће пренути. Изричито је био против освете. Казивања о Карађорђу попут овог пред Мишарску битку описао је Милан Ђ. Милићевић (1904) по причању Петра Јокића, Гаје Пантелића, Милана Марковића Ђапе и других његових савременика, или из списка Симе Милутиновића, Јанићија Ђурића (Карађорђев секретар), Анте Протића, Вука Стефановића Караџића и других.

У књизи „Вожд Карађорђе“ (1993) Радош Љушић је у поглављу „Историографија о Карађорђу“, подројао велики број историчара, писаца и других знаменитих личности који су мање или више успешно објављивали књиге и радове о Карађорђу. Неки од њих су Стефан Стратимировић, Исидор Стојановић, Јован Хаџић, Димитрије Тирол, Лазар Арсенијевић Баталака, Константин Ненадовић, Миленко Вукићевић, Владимир Ђоровић и многи други. За Карађорђа се везују и велика српска књижевна дела. Тако је Петар Петровић Његош посветио „Горски вјенац“ „праху оца Србије“ односно Карађорђу. Сима Милутиновић Сараџлија је у делу „Србијанка“ песнички приказао историју Првог српског устанка.

Стефана Бабовић

- Барјактаровић, М. (1960). О гробљима и гробовима у горњем Полимљу. *Гласник Етнографској музеја у Београду*, 22–23, 217–224.
- Благојевић, Н. (1984). Народно стваралаштво у вези са смрћу. *Гласник Етнографској музеја у Београду*, 48, 273–310.
- Boblaye, P. (1831). Notice sur les alterations des roches calcaires du littoral de la Grece. *Journal de geologie*, 144–165.
- Божовић, Г. (1998). *Мој Колашин: њриче и њујојиси из Сџарој Колашина*. Београд: Ars Libri и Приштина: Нови свет.
- Van den Broeck, E., Rahir, E. (1903). La Lesse souterraine. *Bulletin de la Société Belge de Géologie, de Paléontologie et d'Hydrologie*, 17, 119–144.
- Влаховић, М., Милосављевић, П., Дабац, Т. (1956). Сеоски надгробни споменици у Србији. Београд: Југославија.
- Влаховић, П. (1). О антропогеографским и етнографским списима Јована Цвијића. У: Лутовац, М. и др. (Ур.), *Јован Цвијић: Сабрана дела – Анђројеографски сјиси. (Треће издање, Књ. 4, џом 1)*. Београд: Српска академија наука и уметности, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вујевић, П. (1912). Утицај околних мора на температурне прилике Балканског полуострва. *Гласник Срјској географској друшћива*, 1, 5–19.
- Von Ranke, L. (1879). *Serbien und die Türkei im neunzehnten Jahrhundert*. Leipzig: Leipzig Duncker & Humblot.
- Гавриловић, М. (1912). *Милош Обреновић I—III*. Београд: Краљевска српска државна штампарија.
- Гиљфердинг, А. (1972). *Пућовање њо Херцејовини, Босни и Сџарој Срдији (Поездка њо Герцејовине, Босни и Сџарој Срдији)*. Сарајево: Издавачко предузеће „Веселин Маслеша“.
- Глишић, Р. (2002). *Јасеница: морфолошко-хидролошке карактеристике*. Младеновац: Бео-књига.
- Грубих, А. (2015). Тектоника у делу Јована Цвијића. У: В. Јовић, А. Костић (ур.) *Јован Цвијић: живој, дело, време, њоводом 150 јодина од рођења*, 159–176. Београд: САНУ и Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- Грчић, М. (1999). *Полијичка географија*. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.
- Грчић, М. (2004а). Гносеолошки модел антропогеографије према концепцији Јована Цвијића и његова научна актуелност. *Демографија*, 1, 25–48.
- Грчић, М. (2004б). Миграције и порекло становништва Јадра: западна Србија. *Гласник Срјској географској друшћива*, 84(1), 41–50.
- Грчић, М., Грчић, Љ. (2002). *Мачва, Шабацка Посавина и Поцерина*. Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.
- Daubrée, A. (1887). *Les eaux souterraines à l'époque actuelle: leur régime, leur température, leur composition, au point de vue du rôle qui leur revient dans l'économie de l'écorce terrestre*. Paris: Vve C. Dunod. – Tome 1 (302 p.) et tome 2 (502 p.).
- Дедијер, Ј., Грђић, В. (1905). Глацијални трагови на Зеленгори, Товарници и Маглићу. *Глас Срјске краљевске академије наука*, 69, 169–190.
- Дероко, А. (1962). *Монуменћална и декоративна архитекћура у средњевековној Срдији*. Београд: Народна архитектура II, Универзитетски уџбеник.
- Дероко, А. (1964). *Фолклорна архитекћура у Јујославији*. Београд: Народна архитектура II, Универзитетски уџбеник.
- Дероко, А. (1968). *Народно неимарсћиво. Сџара сеоска кућа (Књ. 1)*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Дробњаковић, Б. (1923). *Јасеница. СЕЗД XXV, Насеља и њорекло сјановнишћива (Књ. 13)*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Дробњаковић, Б. М. (1929). Главни типови кућа. *Наше село – Поседно издање часојиса Савремена ојшћина*, 86–94.
- Ђуровић, П., Петровић, А. С., Симић, С. (2010). Утицај плеистоценске глацијације на морфолошку разноликост увала Дурмитора

- и Жијова. *Гласник српској географској друштва*, 90(1), 17–34.
- Елезовић, Г. (1931). *Колашин на Тари и Колашин на Идру*. Скопље: Јужни преглед.
- Елезовић, Г. (1998). *Речник косовско-меџохијској дијалекта*. Приштина: Институт за српску културу, Културна манифестација „Глигорије Глиша Елезовић“, Народна и Универзитетска библиотека.
- Ердељановић, Ј. (1902). *Доње Драичево. Антир-йогеографска проучавања*. Насеља српских земаља, књ.1. Српски етнографски зборник, књ.4.
- Ердељановић, Ј. (1922). Предговор. У: Ј. Цвијић. *Балканско јоугословенско и јужнословенске земље: основе антирйогеографије* (Књ.1). Београд: Државна штампарија Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.
- Жујовић, Ј. М. (1929). *Постанак земље и наше до-мовине, други део, Поучник V, СЗК*, Београд.
- Зеремски, М. (1957). Флувио-денудационо или абразионо порекло Мачкатске површи. *Зборник радова Географској завода ПМФ*, 4, 87–105.
- Зеремски, М. (1974). Трагови неотектонских процеса у рељефу источне Србије (Прилог структурној геоморфологији источне Србије. *Зборник радова Географској инститиуија „Јован Цвијић“ САНУ*, 25, 1–83.
- Зеремски, М. (1982). Ортогоналне морфострук-туре и једносмерне асиметрије – геоморфо-лошки показатељи неотектонских процеса ниске Шумадије. *Зборник радова Географској инститиуија „Јован Цвијић“ САНУ*, 34, 27–44.
- Зеремски, М. (1983а). Неотектоника Крагује-вачке котлине са гледишта геоморфологије. *Зборник радова Географској инститиуија „Јован Цвијић“ САНУ*, 35, 1–21.
- Зеремски, М. (1983б). *Трагови неотектонских процеса у рељефу Зајадне Србије*. Београд: Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- Zeune, A. (1808). *Gea [Gaea]. Versuch einer wissen-schaftlichen Erdbeschreibung*. Berlin: Wittich.
- Ивановић, М. (2005). Црквени споменици Ибар-ског Колашина. *Косовско-меџохијски збор-ник*, 3, 135–152.
- Ивић, А. (1923). Миграције Срба у Хрватску то-ком 16, 17 и 18 столећа. *СЕЗД XXVIII, Насеља и њорекло сџановништва* (Књ. 16). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Ивић, А. (1926). Миграције Срба у Славонију то-ком 16, 17 и 18 столећа. *СЕЗД XXXVI, Насеља и њорекло сџановништва* (Књ. 21). Београд: Српска академија наука и уметности.
- Илић, Б. (2005). Становништво Ибарског Кола-шина у историјској грађи XIX и почетком XX века. *Косовско-меџохијски зборник*, 3, 193–200.
- Илић, Ј. (1995). The Serbs in the Former SR of Croatia. In; Hadži-Jovančić, D. (Ed.) *The Serbian question in the Balkans* (pp. 307–348). Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Geography.
- Илић, Ј., Николић, Д., Влаховић, П., Кицошев, С., Курдулија, С., Миљковић, Е. и Влаховић, Б. (1993). *Срби у Хрватској. Насељавање, број и њериторијални размештај. Ејнички про-сџор Срба* (Књ. 3). Београд: Универзитет у Београду, Географски факултет.
- Јакшић, С. (1996). *Просветна и школе у Сџаром Колашину*. Београд: Ars Libri.
- Јовановић, Б. П. (1956). *Рељеф слива Колубаре – џрилој џознавању развијка џолифазној и џолијенейској рељефа слива*. Београд: Гео-графски институт „Јован Цвијић“ САНУ.
- Јовановић, Б. П. (1969). Рељеф средњег и доњег дела Великоморавске удолине. *Зборник ра-дова Географској инститиуија „Јован Цвијић“ САНУ*, 22, 93–144.
- Јовановић, П. (1932). *Проучавање абразионих и флувијалних елемената рељефа*. Београд: Српско географско друштво.
- Јовановић, П. Б., Милић, С. Ч., Зеремски М., Ко-стић, М., Ршумовић, Р. (1969). Удолина Велике и Јужне Мораве. *Зборник радова Географској инститиуија „Јован Цвијић“ САНУ*, 22, 1–92.
- Јовановић, П. С. (1922). Прибрежни језерски ре-љеф београдске околине. (Докторска дисер-тација). Београд: Природно-математички факултет Универзитета у Београду.
- Јовановић, П. С. (1951). Осврт на Цвијићево схватање о абразионом карактеру рељефа